ماهوار

تحريڪ

حيدرآباد سنڌ

مارچ ١٩٧٨

قيمت ٥٠-٢ رپيا

(وطن دوست انقلابي راهه، روشن ڪندڙ مشعل)

وطن دوست انقلابي راهه
روشن ڪندڙ مشعل

ماهوار
تحريڪ

سال : چوٿون

نمبر : ڇهون

رجسٽرڊ نمبر ايس ۲۹۹۹

ايڊيٽر
عالم شاهه

مارچ ۱۹۷۸ع

قيمت : ۲-۵۰ رپيا

خط و ڪتابت لاءِ لکو:
۸۰- بي، لطيف آباد ۴،
حيدرآباد.

صفحو

مضمون

عالمي صورتحال	مسعود نوراني	۵
[عوامي تحريڪ جي منشور جو مهاڳ]		
پاڪستان جا چار مکيه گهوٽالا		۹
ڀينرن جي سرگرمين جي رپورٽ	اختر بلوچ	۱۱

ڪهاڻيون

سوپ	محرم سنڌي	۱۹
پنهنجا پر پنهنجو اڏامڻ	نجم عباسي	۲۴
معافي نامو	محمد قاسم ميرجت	۳۰
مون سي مارو مڃيا	عمر ملاح	۳۵

شعر ۽ شاعري

ڪڙندا سچ سڪن جا	ابراهيم منشي	۱۳
قوم جي ڪارڻ	” ”	۱۳
ڦري ٿي ديڳ ڦر ڦيلهي	عبدالمبين ٻنائي	۱۴
ڌرتي جو وارث	راهي چنا	۱۵
سڪيا رت پياڪو	واحد بخش بنگلاڻي	۱۵
ڪينجهر	اثر سنڌي	۱۶
نه ڪڏهن جهڪندا	بلبل ڪورواهي	۱۶
سياست	ايم- اي- عالماڻي	۱۷
هاءِ غريبي	علي نواز صابر	۱۸

ان ڪان سواءِ پڙهندڙن جا خط، تنقيد ۽ رايا.....

هي رسالو سيد عالم شاهه سردار پرنٽنگ پريس، گاڏي کاتي حيدرآباد مان ڇپرائي ۸۰-بي لطيف آباد ۴، حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

تحريڪ

چوٿين مارچ

ايڊيٽوريل

”چوٿين مارچ سنڌ جي قومي حقن جي جدوجهد کي هڪ نئين منزل تي پهچايو، اڳي اها سنڌ دشمن سامراجين جي مقرر ڪيل قانوني دائرن اندر، گهر جي ڪنڊن، اوطاقن، جلسي گاهن ۽ اسيمبلين تائين محدود هئي. هاڻ اها گهٽين ۾ نڪري آئي. اڳي اها فقط وات ۽ قلم جي جنگ هئي، هاڻ اها ڏنڊي جي لڙائي بڻجي وئي. اڳي سنڌ لاءِ قربانيءَ جو چيهه ڳلائون سهڻ، نوڪري يا وزارت نه وٺڻ ۽ جيل ڀوڳڻ هوندو هو. چوٿين مارچ سنڌ لاءِ هڏ ڀڃائڻ جو رواج وڌو. اڳي اسان پنهنجي آزاديءَ لاءِ لڙندڙ قومن جي پيٽ ۾ جڻ ڪوڙ ڀڄائيءَ جي لڙائي پئي ڪئي. چوٿين مارچ سچي پچيءَ لڙائي جي هڪڙي تمام هلڪي جهلڪ ڏيکاري. چوٿين مارچ پوڙهي، پراڻي، اوطاقي، اليڪشني ۽ اسيمبلي واري قومي سياست جي پيٽ ۾ عوامي ۽ انقلابي سياست جي برتري ثابت ڪئي. ان ڀڃڻيءَ ۽ قربانيءَ جون ڪرامتون ڏيکاريون. ان سنڌي عوام ۾ اعتماد پيدا ڪيو. پوليس ۽ جيل جو ڀئو ڀڳو. سامراجي دهشت کي ٽوڙيو. نوجوانن ۾ حوصلو پيدا ڪيو. ان ڪري سنڌ جا ماڻهو چوٿين مارچ ۽ چوٿين مارچ وارن کي سلام ٿا ڪن.

پر اڄ چوٿين مارچ ۽ چوٿين مارچ وارن جي رڳو ڳالهه رهجي وئي آهي. اهو جذبو ۽ اهي مڙس موڪلائي ويا آهن. شاگرد تحريڪ جي اڄوڪي حالت چوٿين مارچ تان جڻ چٿرون پئي ڪري. هر ڪو حيران آهي ته ائين ڇو ٿيو؟

سنڌ جي ساري تاريخ ۾ قومي قربانيءَ جي جذبي جي ايڏي کوٽ هئي ۽ غداريءَ جو لاڙو ايڏو عام ۽ زور هو جو سنڌ جي ماڻهن کي چوٿين مارچ وارو واقعو تمام وڏو واقعو نظر آيو. حالانڪ ان ڏينهن شاگرد فقط بي گناه اوچتو ۽ بزدل حملي جو شڪار ٿيا هئا. هنن هلي ملهي ڪو جنگاڻ ڪونه ڪيو هو. نڪو ڪنهن سنڌ دشمن طاقت تي جسماني حملو ڪيو هو. سندن سوپ اها هئي جو هو هڪڙي گڏيل مسئلي تي ڪجهه وقت گڏ ٿيا هئا ۽ گڏ رهيا هئا. سنڌي وڏيرڪي دستور موجب پيچ پائي ڀڳا ڪونه هئا. بس.

ان کان پوءِ به سالن جا سال سنڌي شاگرد فقط بي گناهه حملن جا شڪار رهيا آهن. (مثال طور عبدالرزاق سومري ۽ ٽنڊي ڄام جي شاگردن جي شهادت وغيره) پر اها به وڏي ڳالهه سمجهي وئي ۽ اديبن، شاعرن ۽ وچين طبقي جي ماڻهن گڏجي انهن زخمين ۽ شهيدن کي بي گناه زخمي ۽ شهيد ٿيڻ تي سورمو ۽ سورهيه ڪري ڳايو وڄايو. ظاهر آهي ته اها خاص رعايت فقط سنڌ جي خاص حالتن سبب هئي. نه ته دنيا ۾ قومي قربانيءَ ۽ سورهيائي جا عام معيار بلڪل ٻيا آهن. پر شاگرد طبقو ان همت افزائي ۽ تعريف ڪري سخت خوش فهمي ۾ پئجي ويو. دنيا جهان جي خبر نه هئڻ ڪري ۽ وڏيرڪي طبقي جي روايتي بزدليءَ

سان پاڻ پيئيندي، هو پاڻ کي سچ پچ وڏا هيرا ۽ سورما سمجهڻ لڳي ويا. منجهائن نهٺائي، خلوص، پنهنجن لاءِ قرب ۽ خود قربانيءَ جو جوهر آهستي آهستي نڪري ويو.

پيو ته چوٿين مارچ سماجي واڌاري جي تحريڪ هئي. شاگرد رهتو جوڳي آهي. پر نيئي ڏينهن رهيو، پڙهيو ۽ امتحان پاس ڪري وڃي سامراجي ۽ عوام دشمن طبقن جي سرڪار جو نوڪر ٿيو يا عوام دشمن طبقن ۾ داخل ٿيو. الله الله خير صلاح. اهو اڪثر عوام دشمن طبقن مان پرتي ٿئي ٿو. جي منجهائن ڪو اتفاق سان ڪٽي مارو ماڻهن مان به اچي ٿو ته به ماروئڙن جي مارن جي صفن ۾ گهڙڻ جي آسري تي. اتي قبول پيو ته چڻ حج ڪنيائين. انهن سان انهن جهڙو ماڻهن جو ماري ٿي ويندو، پاڻ وڌيڪ. ان ڪري شاگرد طبقي جو جوش خروش اڪثر ٻاٽليءَ وارو جوش ٿئي ٿو. ان ۾ آونهائي، سچي سگهه ۽ جٽاءُ ڪونهي. تنهنڪري هو ڪامورا شاهي، ۽ پناهگير شاهيءَ جي افلاطون آڏي ڪاپڻ جي چالاڪين، عيارين، مڪرن، فريبن، لالچن ۽ رشوتن جي سٽ سهي نه سگهيا.

ٿيو ته سنڌي شاگرد تحريڪ اڳيان ڪو منظم انقلابي وطن دوست نظريو موجود ڪونه هو. ڪين سنڌي پورهيت عوام جي انقلابي تنظيم جي رهنمائي حاصل ڪانه هئي. ڪيس سنڌي عوام جي ڀرپور تائيد حاصل ڪانه هئي. چو ته سنڌس مفاد عوام جي مفادن سان ظاهري طرح ته هڪ هئا. پر حقيقت ۾ انهن ۾ وڏو تضاد ۽ فرق هو. هنن جو ڪم اسڪالرشپن، داخلائن ۽ نوڪرين مان ٿي ٽپي ٿي ويو. پر عوام کي سموري وڏيرڪي ۽ سامراجي غلاميءَ جي نظام کي ڊاهڻ کان سواءِ ڪوبه فائدو نٿي پهتو. شاگرد طبقو عوام جو نالو استعمال ڪرڻ لاءِ آتو هو، پر ان سان سچي جنگاڻ ۾ ساٿري مدامي ٿي بيهڻ، ساڻس هڪ ٿيڻ ۽ سندس پٽ ونڊ لاءِ تيار ڪونه هو. عوام بدران هن کي وڏيرڪي نقلي قوم پرستيءَ ۽ پناهگير نقلي ترقي پسنديءَ جي پٽ ونڊ ۾ فائدو نظر آيو. عوام پويان هلڻ ۾ رڳو سور هئا. هتي معتبري، نالو ۽ فائدا هئا. تنهنڪري پنهنجا ننڍڙا ڪم ٽپائڻ لاءِ هڪڙا هڪڙن سياسي پيرن جا مريد ٿي ويا، پيا پين جا. ايئن ذاتي ۽ طبقاتي لالچن، انڌي پوڄا، سياسي جهالت ۽ هوس مڙسن جا سنڌ سڪائي ڇڏيا. جيڪي قوم جا طبيب بڻجي آيا هئا سي خود جڏا ۽ بيمار ٿي پيا. اڄ شاگرد تحريڪ سڪرات ۾ آهي. نڪا ٿي مري، نڪو ٿي منجو ڇڏي.

ڪجهه وقت اڳ ڪن عام سنڌي ماڻهن ۾ شاگردن جي جوش، جذبي ۽ ڪاميابين کي ڏسي اهو خيال اڀري پيدا ٿيو ته عوام دشمن حاڪم طبقي مان پرتي ٿيل شاگرد طبقو سچي قوم جي نمائندگي ۽ اڳواڻي ڪري سگهي ٿو ۽ ٿورڙا پڙهيل مڙس ماڻهو انڌي، گونگي، ٻوڙي عوام پاران وڙهي سوڀ ڪٿي سگهن ٿا.

سموري دنيا جي تاريخ ۽ سنڌ جي ويجهڙائي واري تاريخ انهن غلط فهمين کي دور ڪري ڇڏيو آهي. هاڻ هر سمجهو سنڌيءَ کي خبر پئجي ويئي آهي ته سنڌ جي مٺو ڪروڙ عيسن، موسن، ڪرڙن ۽ ڪانڌيرن کي پنهنجي درد جي دوا پاڻ ڪرڻي پوندي.

تڏهن ڇا شاگرد سچ پچ محب وطن ۽ قوم پرست اصل ٿيا ٿي سگهن؟ ٿي سگهن ٿا. پر فقط اهي جيڪي پاڻ کي عارضي ۽ زباني طرح نه، پر سچيءَ زندگيءَ لاءِ دل جان ۽ عملي طرح عيسن، موسن، ڪرڙن ۽ ڪنڊن سان ملائي هڪ ڪندا ۽ سندن فائدي واري انقلابي وطن دوست نظريي، عمل جي وات، تنظيمي وات ۽ عملي جدوجهد کي مڪمل طرح پنهنجو سمجهندا.

هر محب وطن سنڌي شاگرد کي سوچڻو آهي ته هو ڪهڙي وات ويندو؟ ذاتي ۽ طبقاتي لالچ واري، عوام دشمن وات يا پورهيت سنڌي عوام جي سچي پچي سنڌي انقلابي ۽ عوامي وات؟

سنڌ جي تاريخ ان سوال کي اڄ جي ايجنڊا تي رکي ڇڏيو آهي. هر ڪنهن کي پنهنجو فيصلو پاڻ ڪرڻو آهي."

پورا چار سال اڳ مارچ ١٩٧٣ع جي 'تحريڪ' جي ايڊيٽوريل ۾ اسان هن ڏينهن جي اهميت جي مختصر ڇنڊڇاڻ ڪندي مٿيون ڳالهيون ڄڻيون هيون. اڄ چئن سالن کان پوءِ به جڏهن هن ڏينهن بابت سوچجي ٿو تڏهن به سڀ کان پهرين اهي ئي ڳالهيون اهم نظر اچن ٿيون. ڏسجي ٿو ته سنڌ جي شاگردن جي سوچ آهستي آهستي بدلجي رهي آهي. پراڻي رجعت پرست عوام دشمن لاڙن جي مقابلي ۾ منجهن هڪ نئون لاڙو پيدا ٿي چڪو آهي، اهو آهي وڏيرن ۽ پرمارن جي پوتڪي ڇڏي سنڌي پورهيت عوام سان نظرياتي، ذهني، روحاني، سياسي ۽ تنظيمي طرح ملي هڪ ٿيڻ جو لاڙو. اهو لاڙو پين لاڙن جي مقابلي ۾ في الحال ڪمزور آهي. پر اهو آهستي آهستي، ڏاڪي به ڏاڪي زور وٺي رهيو آهي. ڪيترا سنڌي شاگرد ڪاپي ڪري پاس ٿيڻ وچڻ بدران محنت سان مطالعو ڪري رهيا آهن. نه رڳو درسي ڪتابن جو پر انهن ڪتابن جو به، جن مان خبر ٿي پوي ته هي فطرت ڇا آهي، هي انساني سماج ڇا آهي، ان جي تاريخ ڪهڙي آهي، ۽ ان جو چرخو اونڌو ڇو ٿو ڦري، ان کي سڌو ڪيئن ڪري سگهجي ٿو، دنيا جي ٻين قومن ان لاءِ ڇا ڪيو آهي ۽ ڇا پيون ڪن ۽ اسين ڇا ٿا ڪري سگهون ۽ ڇا ڪريون وغيره، منجهانئن ڪيترا شهر ۽ هوٽلون ڇڏي سنڌ جي ڳوٺن ۾ پکڙجي پيا آهن. هو عوام کان سکي رهيا آهن ۽ ساڻن ملي هڪ ٿي رهڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن.

پاڪستان ۾ مجموعي طرح شاگرد تحريڪ تي هينئر سامراج پرست ۽ فاشسٽ رجعت-پرستن جو قبضو آهي جن خاص ڪري پنجاب ۽ ڪراچي يونيورسٽي کي پنهنجي خرمستين ۽ غنڊاگردين جي آکاڙن ۾ تبديل ڪرڻ لاءِ ڪابه ڪسر ڪانه ڇڏي آهي. رجعت پرست عوام دشمن ٽولن چوٽي جو زور لڳائي رهيا آهن ته موجوده رجعت پرست ۽ سامراج پرست تعليمي نظام کي اڃا به وڌيڪ رجعت پرست ۽ سامراج پرست بڻايو وڃي ۽ شاگردن کي حاڪم ٽولن ۽ سامراجين جو ٻڌو ٻانهو ۽ زرخريد ايجنٽ بڻايو وڃي.

انهن حالتن ۾ ننڍين صوبن جي شاگردن ۽ خاص ڪري سنڌي شاگردن ٻنهي ذميواريون ۽ موقعا وڌي ويا آهن. سندن فرض آهي ۽ کين اهو موقعو به آهي ته هو پاڻ ۾، هڪٻئي سان، توڙي سڄي ملڪ جي جمهوريت پسند شاگردن سان ٻڌي ڪري، قومي ۽ طبقاتي ڇوٽڪاري ۽ جمهوري حقن لاءِ جدوجهد ۾ عوام سان ملي هڪ ٿي وڃن. انهيءَ ۾ ئي سندن عزت آهي. ان ئي ۾ قوم جو شان آهي.

— ايڊيٽر

مسعود نوراڻي

عالمي صورتحال

آفريڪا جو سنڱ

سوماليا ۽ ايٿوپيا جي باهمي جنگ بيحد تشويشناڪ صورتحال اختيار ڪري ويئي آهي. سوماليا جي صدر سعيد بري پنهنجي سڄي قوم کي ايٿوپيا خلاف وڙهڻ جو حڪم ڏنو آهي. ان واقعي مان صورتحال جي سنگيني جو بخوبي احساس ٿئي ٿو. موجوده صورتحال ان ڪري به خراب ٿي ويئي آهي جو ان ويڙهه ۾ دنيا جي ٻن اهم بلاڪن روس ۽ امريڪا کان سواءِ دنيا جا تقريباً ۱۳ ملڪ عملي يا زباني طور تي شامل ٿي ويا آهن. سوماليا ۽ ايٿوپيا جي جنگ اوچتو ڪانه ٿي آهي. ڪو به واقعو اوچتو يا اچانڪ ڪونه ٿيندو آهي. آفريڪي سنگ جي هن لڙائي جا سبب به ماضي جي پس منظر ۾ جانچڻا پوندا.

سوماليا

سوماليا جو ملڪ عدن جي گلف ۽ هندي سمنڊ جي ڪنڌي وٽ اتر اوڀر افريڪا ۾ آهي. سندس گادي جو هنڌ موگاديشو آهي. سندس هڪڙي پاسي ايٿوپيا آهي ڏاکڻي پاسي ڪينيا ۽ اوڀر طرف فرينچ سامالي لينڊ آهي، جنهن کي جبوتي به چوندا آهن ۽ جيڪو تازو جون ۱۹۷۷ع ۾ آزاد ٿيو آهي. پهرين عالمي جنگ کان پوءِ سامراجين جي توسيع پسند ۽ بندر بانٽ جو شڪار سومالي لينڊ ۾ ٿيو. سامراجين هن ملڪ کي ٽن حصن ۾ ورهائي ڇڏيو يعني برطانوي اطالوي ۽ فرينچ سومالي لينڊ، سوماليا جو ڪجهه حصو انگريزن ان وقت پنهنجي ڪالوني ڪينيا سان ملائي ڇڏيو. جنهن سبب ۱۹۶۳ع ۾ سوماليا ۽ ڪينيا جي وچ ۾ سرحدي جهڙپون ٿيون. ۱۹۴۹ تائين سواءِ جبوتيءَ جي سڄو علائقو انگريزن جي نظام هيٺ اچي ويو. ساڳئي سال اقوام متحده جي چوٿين اجلاس ۾ جنرل اسيمبلي اطالوي سومالي لينڊ کي ڏهن سالن لاءِ اٽليءَ جي نگهباني ۾ ڏيئي ڇڏيو. ۱۹۴۷ع ۾ سومالي يوٿ ليگ وجود ۾ اچي چڪي هئي. ۱۹۵۹ع ۾ اٽليءَ وارو سومالي حصو آزاد ٿيو. صرف ڇهن مهينن کان پوءِ ۲۰ جون ۱۹۶۰ع تي انگريزن واري سومالي لينڊ کي به آزاد ڪيو ويو ۽ ٻنهي حصن کي گڏي سوماليا ريپبلڪ ٺاهيو ويو. سوماليا جو ٽيون حصو جبوتي اڃا به فرينچ ڪالوني بنيل هو ۱۹۶۱ع ۾ سوماليا روس ۽ چيڪوسلاويا جي وفدن جي ڏي وٺ ٿي ۽ ناتا گهرا ٿيا. پر ساڳئي وقت سوماليا مغربي ملڪن سان به ناتا قائم رکيا جن مان قابل ذڪر مغربي جرمني، اٽلي ۽ امريڪا آهن. ڪن محب وطن سومالين جو خيال هو ته انگريزي دور ۾ ڪينيا کي ڏنل اتر وارو سرحدي ضلعو، فرينچ ڪالوني جبوتي ۽ ٽئين پاسي ايٿوپيا جي علائقي اوگادين ۾ رهندڙ سومالين جي اڪثريت جي پيش نظر اهي سيئي ضلعا سوماليا ۾ شامل ڪرڻ کپن. ان ڏس ۾ ۱۹۶۳ع ۾ ڪينيا سان سرحدي جهڙپون ٿيون پر پوءِ ۱۹۶۷ع ۾ ڪينيا سان سرحدي معاملو نبيريو ويو. ۱۹۶۴ع کان وٺي وقفي وقفي سان سوماليا ۽ ايٿوپيا جي اوگادين واري علائقي تان سرحدي جهڙپون ٿينديون رهيون جيڪي (OAU) آفريڪي اتحاد واري تنظيم جي مداخلت جي باوجود جاري رهيون.

ڪجهہ وقت اڳ ۾ ايٿوپيا ۾ ڪرنل مينگستو هيل مريام ملڪ جون واڳون سنڀالي ورتيون. سندس سربراهي ۾ ايٿوپيا ۾ ملٽري ڪائونسل جنهن کي ”ڊرگو“ چوندا آهن قائم ڪئي ويئي. ”ڊرگو“ جو جنرل سيڪريٽري ڪئپٽن فڪر [illegible] آهي. انهن حڪومت کي مارڪسسٽ نظرين جو حامي سڏيو وڃي ٿو.

ڪاياپلٽ

سوماليا جو واسطو هيستائين روس سان هو پر ساڳي وقت مغربي ملڪن سان به دوستي رکيو ويٺو هو ۽ ٻنهي پاسن کان پئي مال ڪاڏائين. ٻئي پاسي ايٿوپيا جا ناتا ٢٣ سالن کان وٺي امريڪا سان هئا.

ڪرنل مينگستو جي حڪومت قائم ٿيڻ کان پوءِ ڪايا پلٽجي ويئي. هُن تاريخي تجربن ۽ پنهنجي ملڪ جي سياسي تجزئي کان پوءِ امريڪا سان پنهنجا ناتا اپريل ١٩٧٧ع ۾ ٽوڙي ڇڏيا ۽ امريڪين کي ملڪ خالي ڪرڻ جو حڪم ڏئي روس ڏانهن دوستي جو هٿ وڌايو. روس ان موقعي جي تلاش ۾ هو. هن نوجوان ۽ مارڪسسٽ فوجي ڪرنل مينگستو کي پنهنجي گلي سان لڳايو. مينگستو پنهنجي دوستي جو عملي ثبوت ڏيڻ لاءِ روس به ويو. امريڪا کي ايتري ڪاوڙ آئي جو هن ايٿوپيا کي ١٠ ڪروڙ ڊالرن جي جنگي سامان جو وڪرو روڪي ڇڏيو. سوماليا به روس سان ناتا ٽوڙي ڇڏيا ۽ نومبر ١٩٧٧ع ۾ سندس ٣٠٠٠ ٽي هزار فوجي مشير ملڪ مان ڪڍي ڪڍيا ۽ ساڳي وقت باربرا مان روسي بحري بيڙڪ ختم ڪري ڇڏي. روسي جهازن تي سوماليا جي بندرگاهن مان گذرڻ تي بندش وجهي ڇڏي.

ٻہ مُهين بلا

جيئن مٿي عرض ڪري آيا آهيون تہ ايٿوپيا کي هڪ طرف ELF ۽ EPLF کان ڌڪ پئي لڳا تہ ٻئي طرف وري WSLF اوگاڊين صحرا ۾ ٻاهہ ٻاري ڏني آهي. نومبر ١٩٧٧ع ڌاري WSLF جي مجاهدن اوگاڊين جي مکيہ شهرن حارر، باباعبل، فيامبرا، ججيگا تي قبضو ڪندي وڃي ڏکڻ ۾ ڪينيا جي سرحدن تي وڃي پهتا هئا. هنن ايٿوپيا جي اهم شهر ڊيراداوا جيڪو هڪ اهم شهر آهي ۽ جيڪو ايٿوپيا کي ريل ذريعي جبوتي سان ڳنڍي ٿو، ان تي بہ قبضو ڪري ورتو. ججيگا بہ اوگاڊين جي علائقي ۾ هڪ اهم ريلوي اسٽيشن آهي جيڪا اوگاڊين ۽ ايٿوپيا کي ريل رستي ڳنڍي ٿي. ٻي پاسي جيئن عرض ڪري آيا آهيون تہ ايريٽريا جو ٩٠ سيڪڙو حصو آزاد ٿي چڪو آهي ۽ ايٿوپيا جون ٢٥٠٠٠ پنجويهہ هزار بي يارو مددگار فوجون ايريٽريا ۾ محاذ آزادي جي گهيري ۾ آهن. ڪرنل مينگستو هيل مريام نهايت هوشياريءَ کان ڪم وٺندي روس کي مدد لاءِ سڏ ڪيو جنهن تي روس هن جي سڏ تي لبيڪ چوندي ۽ پس پرده باربيرا ۽ ايريٽريا جي ڳاڙهي سمنڊ وارين بندرگاهن ميساوا ۽ اسب تي نظر رکندي پاڻ ۽ پنهنجن ٻين طرفدارن ڪيوبا، اوڀر جرمني ۽ بلغاريہ جي وسيلي ڪيس مدد ڏيڻ شروع ڪئي.

امريڪا ۽ سندس سائين جو الزام آهي تہ روس نہ صرف پنهنجا ٣٠٠٠ هزار صلاحڪار ۽ فوجي ايٿوپيا ڏانهن موڪليا آهن پر ساڳي وقت هن Mig ميگ ٢١ ۽ ٢٣، هوائي اڏا ٺاهڻ جو سامان پائيلٽ، تمام مضبوط ۽ نيون توبون، جنگي سامان، سان ڀريل ٢٢٥ باربردار جهاز جنهن ۾ روس جا بهترين تپوليف ٧٦ مال بردار جهاز بہ شامل آهن، جيڪي هڪ ئي وقت ۾ ڪيئي ٽن جنگي سامان پهچائي سگهن ٿا سي بہ ايٿوپيا

ڏانهن موڪليا آهن. هڪ ارب ڊالرن جي امداد ان کان علاوه آهي. سندن چوڻ آهي تہ ڪيوبا بہ پنهنجي دوستي جو حق ادا ڪندي هڪ هزار فوجي مشير ايٿوپيا موڪليا آهن جنهن ۾ فيڊرل ڪاسترو جو ڀاءُ ۽ ڪيوبا جو دفاعي وزير رائل ڪاسترو بہ شامل آهي. ڪئين سؤ اوڀر جرمني جا فوجي صلاحڪار بہ اتي پهچي ويا آهن ۽ ڏکڻ يمن مان ورڪي ٥٠٧ بلغاريہ جا فوجي بہ ايٿوپيا پهچي جنگ ۾ شامل ٿي ويا آهن. نتيجي ۾ اوگادين جو علائقو جيڪو وڏي محنت ۽ ڪشالن سان خون جون نديون وهائي اولهہ سوماليا لبريشن فرنٽ وارن هٿ ڪيو هو سو صرف هڪ مهيني جي اندر وري ايٿوپيا جي قبضي ۾ اچي ويو آهي ۽ ايٿوپيا جون فوجون سندن دستن سان گڏجي وڃي خود سوماليا جي سرحدن ۾ پهتيون آهن. ان وچ ۾ ١٣ جنوري تي صدر حواري بومدين روس جي دوري جي دوران ايٿوپيا جي حمايت جو بيان ڪڍيو ۽ ساڳي وقت لبيا ۽ ڏکڻ يمن بہ ايٿوپيا جي حمايت جو اعلان ڪيو آهي. ڏکڻ يمن جي وزير اعظم علي ناصر حسيني روس ۾ برزنيف سان ملڻ کان پوءِ ايٿوپيا جي باقاعدي مدد ڪرڻ جو اعلان ڪيو آهي.

ٻئي طرف سوماليا جي صدر بري امريڪا کي براه راست اپيل ڪئي تہ کيس جنگي سامان ڏنو وڃي جيڪا هن رد ڪري ڇڏي. صدر سعيد بري صدر سادات جي معرفت امريڪا جي صدر جمي ڪارٽر کي وري اپيل ڪئي تہ سوماليا کي بچائڻ لاءِ کيس جنگي سامان وڪڻ تان بندش لاٿي وڃي پر اها اپيل بہ رد ڪئي ويئي پٽ گهٽي واويلا کان پوءِ جڏهن ڪم لهي چڪو آهي ۽ سوماليا جون سالن جون ڪوششون خاڪ ٿي رهيون آهن تڏهن امريڪا چپ چوريا آهن ۽ صرف ايترو چيو آهي تہ جيڪڏهن سوماليا تي براه راست حملو ڪيو ويو تہ امريڪا جنگي سامان تان بندش لاهڻ لاءِ سوچ ويچار ڪندو.

مختلف ذريعن مان اها خبر آئي آهي تہ سوماليا مغربي جرمني مان روڪڙي امداد، پاڪستان مان جهاز مار توبون ۽ پائليٽ ۽ فرانس، اٽلي، ايران ۽ سعودي عرب کان هلڪا هٿيار ورتا آهن. پر هيستائين سوماليا کي رڳو شهنشاه ايران، سعودي عرب کان سفارتي مدد ملي آهي. ٻنهي ملڪن جو چوڻ آهي تہ جيڪڏهن سوماليا تي حملو ڪيو ويو تہ هو مداخلت ڪندا. عراق سوڊان ۽ شام بہ سوماليا جي حمايت ڪئي آهي مصري وزيراعظم الزام هنيو آهي تہ روس جو مقصد آفريڪي سنگ تي قبضو ڪرڻ کان پوءِ ڳاڙهي سمنڊ جي ڏاکڻي گهٽ باب المندوب ۽ نيل ندي جي وسيلن تي قبضو ڪرڻ جي خواهش آهي تاڪ هو مصر ۽ سوڊان کي وڪڙ ۾ وٺي ڪري سگهي.

برطانيہ جي خارجہ سيڪريٽري ڊيوڊ اوون ان انديشي جو ظهار ڪيو آهي تہ افريڪي سنگ جي اها جنگ اوڀر ۽ اولهہ وچ ۾ نئين جنگ جو سبب نہ بنجي وڃي. هن اهو بيان سوماليا جي صدر جي مغربي ملڪن کي امداد جي ڪيل اپيل ۾ ڪڍيو آهي. اقوام متحده جي سيڪريٽري جنرل ڊاڪٽر ڪرٽ وائيلڊ هائم ٻنهي ملڪن کي جنگ بندي جو مشورو ڏنو آهي.

هاڻ اهو ڏسڻو آهي تہ هي جنگ ڪهڙو رخ اختيار ڪري ٿي. جيڪڏهن امريڪا هن جنگ ۾ ٽپي پوي تہ ٽين عالمگير جنگ لڳڻ جو امڪان آهي ۽ جيڪڏهن هو سوماليا جي امداد نٿو ڪري تہ ڏنو ٿو ٿئي ۽ يقينن سندس حوارين جو اعتماد هن مان ختم ٿي سگهي ٿو. بهرحال امريڪا حسب معمول پنهنجي ڇهين ۽ ستين ٻيڙي کي تيار رهڻ جو حڪم ڏنو آهي پر يقيني طرح چئي سگهجي ٿو اهي ٻيڙا صرف جاسوسي ڪندي رهجي ويندا جيئن ١٩٧٠ع ۾ هندوستان ۽ پاڪستان جي جنگ دوران ٿيو هو.

پاڪستان جا چار مکيہ گھوٽالا
انهن جا ڪارڻ ۽ سندن حل

[تازو عوامي تحريڪ جو منشور شايع ٿيو آهي. ان ۾ ملڪ جي اهم ترين مسئلن جي ڇنڊڇاڻ ڪيل آهي. 'تحريڪ' جي پڙهندڙن جي واقفيت لاءِ منشور جو مکيہ حصو هيٺ شايع ڪجي ٿو. سڄو منشور سنڌي عوامي ڪتاب گهر ٨٠ - بي لطيف آباد ٤، حيدرآباد وٽان پن رپين ۾ گهرائي سگهجي ٿو. ادارو]

اڄ پاڪستان هڪ وڏي عام گهوٽالي ۾ ڦاٿو پيو آهي. اهي سڀئي بنيادي مقصد جن جي حاصل ڪرڻ جي لاءِ ملڪ جا عوام گهڻي وقت کان وٺي لاڳيتي جدوجهد هلائي رهيا آهن ۽ جن جي باري ۾ خود حاڪم طبقا ۽ سندن ڇاڙتا سياستدان بہ دعوائون پيا ڪن تہ اسين انهن جي حاصل ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙيون پيا تن جي حاصل ٿيڻ جو اڄ بہ ڪو امڪان نظر نٿو اچي. ٺلهي ليکي پاڪستان گذريل ٽيهہ ٽي سال چئن قسمن جي مکيہ دائمي گڙٻڙين ۽ گهوٽالن جو شڪار پئي رهيو آهي. (١) چئن صوبن جي رضا خوشي ۽ برابري واري وفاق ٺهڻ ۽ هلڻ ۾ گهوٽالو. (٢) جوابدار حڪومت جي قائم ٿيڻ ۽ حڪومت جي جمهوري نظام رائج ٿيڻ ۾ گهوٽالو. (٣) هارين، مزورن ۽ ٻي غريب عوام جي مصيبتن گهٽجڻ ۽ سندن بنيادي ضرورتن جي پوري ٿيڻ جي ڪم ۾ گهوٽالو ۽ (٤) هڪ آزاد ۽ پاڻ تي ڀاڙڻ واري اقتصادي حڪمت عملي ۽ ان موجب اقتصادي ترقي ڪرڻ جي ڪم ۾ گهوٽالو، اهي گڙٻڙيون ۽ گهوٽالا گهٽجڻ ۽ حل ٿيڻ جي بدران ڏينهون ڏينهن وڌن وڌيڪ پيچيدا ۽ اٽانگا ٿيندا.

١- رضا خوشي واري وفاقي نظام ٺهڻ ۾ گهوٽالو:

پاڪستان جي ٽيهن سالن واري سڄي حياتي ۾ قومي سوال سدائين مٿس هڪ ڀوت وانگر سوار پئي رهيو آهي. هن ملڪ جي تاريخ هڪ برابري واري جاندار وفاقي نظام کي قائم ڪرڻ ۾ ناڪاميءَ جي تاريخ آهي. حاڪم طبقن جو ملڪ کي هلائڻ جو نمونو اهو پئي رهيو آهي تہ ملڪ جي مختلف علائقن جي ماڻهن جي تاريخي وجود ۽ شخصيت کي ۽ سندن پنهنجي پنهنجي تاريخي قومي حقن کي تسليم ڪرڻ کان "نظريہ پاڪستان"، "قومي ٻڌي" ۽ "پاڪستان جي سالميت" جي بهاني سدائين انڪار ڪندو رهجي. ڏار ڏار صوبن جي وچ ۾ رضا خوشي ۽ هڪجهڙائي واري ميلاپ قائم ڪرڻ جي بدران مٿن زور زبردستي وارو "ون يونٽ" مڙهيو ويو. جائز صوبائي خودمختياري جي بدران ملڪ جي سمورين اختيارين تي مرڪز جي هڪ هٽي مڙهي وئي ۽ مختلف صوبن جي ماڻهن جي وچ ۾ ڀائپي ۽ قرب واري

ميل جول ۽ ڏي وٺ وڌائڻ بدران ڏنڊي جي زور تي ماڻهن کي ماٺ ڪرائي، ڪوڙ ڪري اهو ظاهر ڪجي ته ملڪ جا ماڻهو حاڪم طبقن جي مڙهيل قومي ۽ طبقاتي ڦرلٽ ۽ ظلم جي نظام سان خوش آهن. اهڙيءَ ريت ملڪ جي ماڻهن جي گڏيل ۽ ڌار ڌار جائز حقن کي تسليم ڪري ڪين پاڻ ۾ ٺاهي، ملڪ کي متحد، مضبوط ۽ سلامت رکڻ بدران ماڻهن کي پاڻ ۾ ويڙهائي ڪارن قانونن ۽ اشڪنجن ۾ پيڙهي، ڪين پنهنجو پاڻ کان ۽ هڪٻئي کان بيزار ڪيو ويو آهي ۽ ملڪ کي ڪمزور بنائي سندس ٽڪرا ٽڪرا ڪيا ويا آهن. انهن سنگين قومي گناهن تي قوم اڳيان شرمساري ۽ پڇتاءُ ظاهر ڪرڻ بدران ملڪ جا مطلبي، تعصبي ۽ تنگ نظر حاڪم طبقا ۽ سندن چاڙتا وڏي منهن جي ڍيٺائيءَ ۽ بي حيائيءَ سان پاڻ کي پاڪستان جا محافظ، قومي ٻڌيءَ جا سورما ۽ ملڪ جي سلامتيءَ ۽ مضبوطيءَ جا علمبردار پيا سڏائين. هو منافقي ڪريو ماڻهن کي برادريءَ ۽ ٻڌيءَ جا واعظ پيا ٻڌائين. مٿن "صوبائيت" "تنگ نظري" ۽ تعصب جون فتوائون پيا جاري ڪن. انهيءَ منافقيءَ ۽ بهروپ، ظلم ۽ زبردستيءَ واري پاليسيءَ جو جيڪو لازمي نتيجو نڪرڻو آهي اهو ٿي پيو نڪري. مختلف صوبن جي ماڻهن جي دلين ۾ شروعات ۾ جيڪا خواهش هئي ته هڪجهڙائيءَ ۽ انصاف جي بنياد تي، هڪٻئي سان ڀائرن وانگر گڏجي گذاريون. تنهن کي ڪاپاري ڌڪ لڳي ويو ۽ سندن دلين ۾ هڪٻئي بابت شڪ، ڪاوڙيون ۽ نفرتون روز بروز وڌنديون وڃن.

٣- حڪومت جي جمهوري نظام قائم ڪرڻ ۾ گهوٽالو:

رضا خوشيءَ ۽ هڪجهڙائيءَ واري وفاقي نظام قائم نه ٿيڻ ڪري ٽيهن سالن ۾ به ملڪ ۾ اهڙي جمهوري حڪومت نه ٺهي سگهي آهي جيڪا عوام ڏانهن جوابدار هجي. قانون جي نالي ۾ سرڪاري لاقانونيت ۽ غنڊه گرديءَ جو رواج جاري آهي. ٽيهن سالن ۾ ٽي آئين ٺهيا آهن ۽ ٽي ڀيرا مارشل لا لڳو آهي. اڄ اها عجيب صورتحال آهي جو آئين به آهي ته مارشل لا به. عوام جمهوري حقن لاءِ جيڪي زبردست جدوجهدون ڪيون آهن، تن جي هر دور کان پوءِ اڳي کان به وڌيڪ ظالم ۽ جابر حڪومتون اقتدار ۾ اينديون رهيون آهن. جن هر ڀيري عوام جي جمهوري حقن ۽ آزادين کي اڳ کان وڌيڪ وحشي نموني ڀڃي ڪچليو آهي. عدالتن کي موقعي پرست ۽ حڪومتن جو ٻڌو ٻانهو بنائڻ لاءِ چوٽيءَ جو زور لڳايو ويو آهي اسيمبلين کي حڪومت جي فيصلي تي ٺپو هڻڻ واري مشين بڻايو ويو آهي. جن ميمبرن کي عوام جي حقن لاءِ لڙڻ واسطي چونڊي موڪليو ويو هو تن کي علي الاعلان ليسنن، پرمٽن ۽ ٻين ناجائز فائدن تي هيرائي ڪين ڪاري خراب ڪري حاڪم ٽولن جو زرخريد غلام بنايو ويندو رهيو آهي، انتظامي مشينري آئين جي بي حرمتي، ڪارن قانونن ۽ سرڪاري ادارن جي غيرقانوني ۽ ظالم سرگرمين جي زور تي هلندي رهي آهي. مخالفن جون غيرقانوني گرفتاريون ۽ اغوا ڪري ڪين عذاب ڏيڻ، زهر ڏيارڻ، ڪوڙن ڪيسن ۾ ڦاسائڻ،

(ڏسو صفحو ٣٩)

اختر بلوچ

(پيرن سان ڪچهري)

مٺا مٺا سـورن سڀڪنهن

گذريل مهيني ڪن پيرن چيو ته ”گهڻا ڏينهن ٿي ويا آهن جو شهرن ۾ ئي پوسائيا پيا آهيون. ٻهراڙيءَ جي پيرن سان ڪچهري ڪندي ڪي ڏينهن ٿي ويا ائٿون!“ تنهن تي هڪڙي پيڻ چيو ته ”جي هلڻو اٿوَ ته پوءِ ڀهرين اسان جي پاسي هلو. اسان جي طرف جون پيٺون اوهان جون پڇائون پيون ڪن.“ چيوسون ”ماشـاءالله، رکـو ڪا ڪچهري.“

نيٺ ٻه ٽي ڏينهن اڳ اطلاع مليو تـه ”فلاڻي تاريخ فلاڻي ڳوٺ ۾ عورتن جي ڪچهري آهي، اچو!“ منهنجي وڏي ڌيءَ ٽيڪ ڪانه هئي، سو پڻ دل ۾ هنيوسين ته آءٌ وڃان ڀـا امان وڃي. پر نيٺ امان چيو ”تون وڃ ۽ ننڍي ڇوڪريءَ کي به ڇڏي وڃ.“ وري پيو مسئلو ته وڃان ڪنهن سان، پر خبر پئي ته ڀيڻ شهناز ۽ ياسمين واريون به هلن ٿيون. آءٌ ڏاڍي خوش ٿيس. مون پنهنجي پاءُ هٿان انهن کي نياپو اماڻيو ۽ هي پروگرام طئي ٿيو ته صبح جو ساڍي ستين بجي هو لطيف آباد مان بس اسٽينڊ تي پهچنديون ۽ آءٌ هتان پهچنديس ۽ جيڪا ڌر اڳ پهچي، سا ٻوٽين اٺين تائين ٻـي ڌر جو انتظار ڪري، پوءِ پلي وڃي. آءٌ صبح جو ست لڳي ويهن منٽن تي پنهنجي ڀـاءُ سـان گهران نڪتيس ۽ ساڍي ستين بـجي بس اسٽينڊ تي پهچي ويس. پـر اتي هنن پيٽن کي ڪونه ڏٺم. ٻوٽين اٺين تائين انتظار ڪيم. ڏاڍي منجهي پيس ته ڇا ڪريان. ڇو ته ٻهراڙي پاسي ويندي اڪيلي شهري ٽائيپ زال ٺٺي ٿهي ۽ ڀاءُ مون کي چيو. ”مون کي ڪم سان وڃڻو آهي، سو تون وڃين ته اٺين واري بس ۾ وڃ. هو پوءِ بہ ڪهڙيون آهن ٻاٽيهي پهچي وينديون.“ مون چيو ”ماشاءالله!“ بس پوري اٺين بجي هلي پر سيمينٽ فيڪٽري وٽ خراب ٿي پيئي. ڪهڙوئي ٽاهڻ جي ڪيائون پر نه ٿهي. دل ۾ چيم ”ڀهرين ٽڪي ڪير پري! اڳتي خدا خير ڪندو!“ پوءِ ٽنڊي ويندڙ بس مٽي. ان کي هٿ ڏيـئي سڀ مسافر چڙهيا. آءٌ بہ ڊوڙي وڃي چڙهيس. ٿورو اڳتي هلي ته اوورٽيڪ ڪندي ٽريڪٽر سان سائيڊ لڳيس پـر بـچي ويئي. ڊرائيور بس بيهاري ٽريڪٽر واري سان لڙائي شروع ڪئي. اڌ ڪلاڪ ڪان پوءِ بس هلي. ٽنڊي ۾ وري ٻـي بس ۾ چڙهيس. اڪيلي هئڻ ڪري ڏاڍي منجهيل هيس، پيو اچي مٿي ۾ سور پيو. ڇڻ الٽي پئي آئي. رستو سوڙهو ۽ پاسا ڪاٽل. پيو ڪمند لٿو آهي سو هـر گهڙي ڪمند سان پـريل ڊگهي گاڏيـون، ٽريڪٽر ۽ لوڊيون مٽيون پئي ۽ بس کي رستو ڇڏڻو ٿي پيو. رستي تي پنهي پاسي چارين جي ساوڪ هئي، ڪٿي ڪٿي ننڍڙن ڌراڙ ڇوڪرن مال پئي چاريو.

بس ٿوري پنڌ تي بيٺي ٿـي ۽

مسافر چڙهيا ۽ لٿا ٿي. بس سڄي لٽ ٿي ويئي پر پوءِ به ماڻهو ٻي چاڙهيائون. بس ۾ منهنجي پاسي ۾ ٻه جوان زالون ويٺيون هيون. سامهون هڪڙي اڌڙوٽ مائي ويٺي هئي جنهن جا ٽي چار ٻار به هئا. سندس پنجن سالن جي ننڍڙي ڌيءَ کي هڪڙي پراڻي قميص ۽ ڦاٽل سٿڻ پيل هئي، ڇوڪرو ڇهن آٺن لاءِ رنو پئي، ماڻس ڌڙڪا ۽ گاريون پئي ڏنس. مون دل ۾ سوچيو ”هڙي سيءَ ۾ هي ٻار به هلن پيا ۽ منهنجي ٻارن کي ٻه ٻه سوئيٽر چڙهيا پيا آهن پوءِ به سدائين بيمار!“ مائيءَ جي جوان ڌيءَ به هئي، ڏاڍي سوچاري ڇوڪري هئي. اسٽان تي ڇوڙين وڪڻڻ واري مائي چڙهي هئي ۽ هن ڇوڪريءَ ماڻس کي پلاسٽڪ جون چوڙيون وٺي ڏيڻ لاءِ چيو هو. پر ماڻس ائين چئي کيس ٽاريو تـه سڄاول مان سٺيون چوڙيون وٺنداسين. ان مهل مون کي منشي جـون هي سٽون ياد آيون هيون:

”ڪوڙن چوڙن ڪاڻ ڪرايون
سالن ڪان تـن سڪنديون آيون
راڄ منهنجي جـون راڻـيون
پٽسيون ٻسيون، پٽيون پٽيون!“

اٽڪل سادي ١١ بجي منزل تي پهتاسين. بس واري اسٽان ڪان ڇڳو پري بس بيهاري ۽ ائين چئي سڀن کي لاٿائين تـه ”بس خراب آهي واپس ويندي.“ آءٌ به لٿس پر مون کي گهر جي خبر ڪانه پئي. بس پوءِ تـه مڙيئي گس ورتم. ماڻهن ڪاري چادريءَ سان اڪيلي مائي ڏٺي سو حيران ٿيو پيا ڏسن. آءٌ هلندي هلندي جڏهن پاڙي جي تـلاءَ وٽ پهتيس، تڏهن گس سڃاتم ۽ وڃي گهر پهتيس. گهر ۾ گهڙيس تـه سامهون ڀيڻ ياسمين ۽ شهناز تي نظر پيم. ڏاڍي حيران ٿيس. پـوءِ خبر پيئي تـه ڀيڻون سادي سٽين واري بس ۾ آيون هيون. ٻيون ويهارو ڪن ڀيرون به ويٺل هيون. سڀني سان مليس، مون کي مٿي ۾ ڏاڍو سور هو. ڇو تـه مون کي گهڻي چانهن پيئڻ جي عادت آهي. صبح جو ڇهين بجي اڌ ڪابري چـانهن پيتي هيم. ڪيترا ڀيرا چانهن گهرڻ جو سوچيو به اٿم پر مٿي جي سور ڪري وري ڀيئو وڃهان. ڀيڻ ياسمين وارين جو به اهو حال هو. اسان گهر ڏئي پاڻ جي ڀيڻ کي چيو جنهن چانهن ٺاهي گوري گهرائي ڏني. انهيءَ وچ ۾ ڌار ڌار ڳوٺن مان ٻيون ڀيڻيون به اچڻ لڳيون. سؤ سوا ڀيڻن جر گڏ ٿي ويو. ٻارن جو تـه ڪاٿو ئي ڪونه هو. هڪ هڪ ڀيڻ سان ٽي ٽي چار چار ٻار هئا. ڄڻ ميڙو مچي ويـو. اسان کي ڀيڻ زرينه ماني پچائي ڏني چي ”اوهين صبح جو سوير بس ۾ چڙهيون هونديون ســو ماني ڪانه کاڌي هوندؤ.“

اسان کي گڏجاڻيءَ جي باري ۾ اها خبر ڪانه هئي تـه ڪهڙو پـروگرام رکيل آهي. اسان سمجهيو تـه مضمون وغيره پڙهيا ويندا. پر جيئن تـه زالون تمام گهڻيون هيـون تنهن ۾ رڳو ڪچهري ئي ٿي سگهي ٿي. پر تياري ڪابه ڀيڻ ڪانه ڪري آئي هئي سو ٻي منجهيونسين. نيٺ ٻاهر سڀ ڀيڻون اچي ويٺيون. مون کي چيائون تـه پهريائين تون شروعات ڪر. مون ڪجهه مڙيئي هن ريت ڳالهايو:

”پاڻ هيتريون ساريون هڪ هنڌ شاديءَ

بقايا (ڏسو صفحو ٣٠)

ڪڙندا سڄ سڪن جا

جڏهن گڏي گس، ڪندا پنهن جي قوم کي
تڏهن هاڻو هڪڙو ڏيهه نه پوندو ڏس
ٿيندي وطن وس، ڪڙندا سج سڪن جا.

ادي سندن اڳهه، ڪٿي ڪنهن نه ڪٿيو
سرتي سندن سگهه، ڀهاڙن پرزا ڪري.

انهن آڪيرا آپ ۾، نظر تائين ناٿ
سرتي سارو ساٿ، گڏي آئين گس تي.

پينر مون پتار ري، هڙئي پگل هڏ
ڏسي ڏک ڏوٿين جا، لاڏن لاٿي لڏ
سٽي اُسندوءَ سڏ، تر نه ترسيا هڪڙو.

سڏي سُوراتن کي، ساٿ ڪيائون ساڻ
ايرادا انهن جا جي چٽي چاڙي چاڻ
پاڻ وڃائي پاڻ، ٿئين گهوري اهڙي گهوٽ جي.

قوم جي ڪارڻ

دم نه دم ۾ دم، ادي آءُ ڦٽيل ڦوڙائي ڦٽڪان پيئي ....
پاڻ نه ويس تن سان پيهي، آهيان شرم ۾ شم ادي
آءُ ڦٽيل ڦوڙائي، ڦٽڪان پيئي ....

غور غلاميءَ تي جو ڪيڙم، غرق ڪري ويا غم ادي
آءُ ڦٽيل ڦوڙائي، ڦٽڪان پيئي ....

قومي سڏ تن ڪن تي آين، ڪُل چڙيائون ڪم ادي
آءُ ڦٽيل ڦوڙائي، ڦٽڪان پيئي ....

ڪجهه نه ڪيوسين قوم جي ڪارڻ، ماري ”منشي“ مرم ادي
آءُ ڦٽيل ڦوڙائي، ڦٽڪان پيئي ....

عبدالمبين "پلائي"

ڦري ٿي ديڳ ۾ ڦيلهي

مٿلا ۾ سنگ سپ ساري، سدائين پيو سنڀاليو رڳ
نه ٿي پرمار ڀاڙي ۾، نه پنهنجو ڀاند پالهو رڳ
پٽن پونن مٿان ڀرين، ننگر پونگر جو نالو رڳ
ٻڳهاڙن کان بچڻ خاطر، پلا پير ۾ تہ پيالو رڳ
علاوالدين جو ديرو، دکائي دونهن ڪر دودا!
جياپو جي سندو آهين، جيئين جاني سندم جوڙا!

اچا پيي باغ ۾ بلبل، اچا شاعر شرابي آ
اچا تائين سندس محبوب منڙو ماهتابي آ
ٿيٺي آن خان صاحب کي، تہ ڪاڏي مان خرابي آ
ليکي وينو لحاظي لال مهن جو لاجوابي آ
پڏايا پول ڀاپيهي، ڀڏڻ گهربو اٿس پيلي!
فڪر فنڪار کي ڪونهي، ڦري ٿي ديڳ ۾ ڦيلهي.

ڏيپٽ نانگن کي ماريندس، وري ڪو نانگ ڦڻ ناهيان
نہ پيراندي وهان ڪنهن جي، نہ ڪنهن جي چير چمڪايان
ڳراٽي ڪانہ پاتي ٿم، نہ ڪنهن جا ڳهہ ڳنا ڳايان
ٽڙي هڪ ٽوڙ جي دنيا، دڙا ٽڙ ٽڙ جو پايان
اهي شاعر نهاري ڏس، جنين جو نينهن ناٽي تي،
قصيدا ٿا لکن قارون جي ڪمدار ڪاٽي تي.

پليتن ڀاڻ پينو هو، ٻلاول ڳهوٽ گهاٽي تي
حريفن ٿي ڪيا حملا، هٽي هر نيم ناٽي تي
پلا چڏجي تہ چو چڏجي، اڃوڪو ڪم سپاٽي تي
مٿين صاحب! گهٽا ڏينهڙا، وڏا وارث وهاٽي تي
وطن جي وڻ وڍيندڙ کي، وڍي چڏ يار واڍو ٿي!
ڏڪائي ڏاڍ جا ڏونگر، ڏڦيرن کان تہ ڏاڍو ٿي!

راهي چنا

ڌرتي جو وارث

اڄ جو هاري ڪالهہ جيان
سڄو ٻکيو
۽ اڻگ اگهاڙو.
منهنجي ديس جو پورهيت
۽ محنت ڪش
اڄ بہ آهي ڪالهہ جيان
هن سون ورني ڌرتي جو
اصلي وارث
اصلي والي.
ٻنل، هيسيل، پيڙيل ڇو؟
محتاج، محڪوم ۽ مجبور ڇو؟
اي خدا تنهنجي خدائي ۾
رڳو هڪ هاري ئي آهي. جنهن جي تقدير ۽ قسمت
اڄ بہ آهي اڳ جيان
نہ بدلي!
نہ ڦري، هڪ هنڌ تڪ پڌي بيٺل
پڌي چڏ
هي پورهيت، هي هاري، هي محنت ڪش.
هاڻي نہ ليلائيندو.
نہ ميڙيون ۽ منٿون
ڪندو.
پنهنجا سمورا حق
ڇني وٺندو.
اهو وقت نيٺ ايندو
هن ڌرتي جو
اصلي مالڪ، اصلي والي.

واحد بخش ٻنگلاڻي

سڪيا رت پياڪو

پنهنجي ئي گهر ۾ ويڳاڻا اسان هون.

ڌارين جون ڪاهون ٿيون اسان تي
پنهنجن جي سهاري ڪُٺائون اسان ڪي
نـوان هٿ آيـا، پـراڻـا اسان هون.
پنهنجي ئي گهر ۾ ويڳاڻا اسان هون.

اسان ڪي تہ گهاڻن ۾ پيڙيو وڃي ٿو
گهٽو ئي ڦريـو ۽ نپوڙيو وڃي ٿـو
سُڪيا رت پياڪو ۽ ماڻـا اسان هـون.
پنهنجي ئي گهر ۾ ويڳاڻـا اسان هون.

اڄو سنڌ جـا سڀ ستايل هي سوچيون
ٻڪايل، اَڄـايل ۽ گهايل هي سوچيون
اسان پـاڻ پارس ۽ راڻـا اسان هون.
پنهنجي ئي گهر ۾ ويڳاڻا اسان هون.

اسين پنهنجي پورهئي ڪي پاڻ ئي سنڀاليون
ڦورن ۽ لٽيرن کان تنهن ڪي بچايون،
ڪمايون اسين ٿا ۽ ناڻا اسان هون.
پنهنجي ئي گهر ۾ ويڳاڻا اسان هون.

مجبور نہ رهندو محڪوم نہ رهندو
هي والي آهي
والي ئي رهندو.
ائين ٿيڻو آهي
نيٺ ٿيندو.

اثر سنڌي

ڪينجهر

ننڍو ننڍو ننگو نينگر، ناوَ هلائي نــاريءَ سان.
ڪينجهر پاڻي، لڳ اڳهاڙا، سينو ساهي سياري سان.

ڪينجهر جــا هي مالڪ ماڻهو، وڪ وڪ تي ٿــا ويڙهه سهن
بــي گهر ماڻهو، بکيا ماڻهو، سڏڪي سڏڪي ســور چـــرن
تـــن جي تڪڙي چڪري ٽينڊي، پوتـاريءَ مرداريءَ سان.

ســـيءَ سيارو چــتو پــارو، سيءَ ۾ ســارو ڏيـــل ڏڪي
ٻچڙيءَ جيڏي پـــاڻيءَ ۾ ڏس، هــوءَ تــه بيٺي رڄ وجهي
گهر ۾ پـــائـر بکيا آهـــن، ڪيڏو ويــل ڪنواريءَ سان.

ڪينجهر واسين ڪي هــي ڪينجهر، چام سمي ڪان سام مليو،
ڦـــورو ڦيرو ڏيئي ڦُري ويـــا، سانگين ڪـــان هي سرمايو،
پيڙهياتـــن ڪــي پيڙي پيڙيـــو، پـــرمارن پرماريءَ ســـان.

ون يونٽ جـــي هڪوانيءَ تــي، ڪينجهر جــــو نيلام ٿيو
روزگذر جــو وڏو وسيلو، تـــن ڪان زوريءَ کسيو ويـــو
ڪينجهر ڪلري بنجي ويــو هو، موذين جي مڪاريءَ سان.

پر پوءِ جهانگي جاڳي اٿيا، ويرين سان تـــن ويڙهه ڪئي
ڪينجهر پيهر ڪينجهر سڏيو، ڪوڙي "ڪلري" ڪا نه رهي
ڪينجهر واسين ويڙهه ڪئي، هــر دليَ سان درٻـاريءَ سان.

●●

بلبل ڪورواهي

نه ڪڏهن جهڪندا

جي ڪتن وندر وات تي
تــه ڳــوهي نــه ڳيهو
آءٌ انــهــن مـــان آهيان.

جرڪي پــولــدو جڳــ ۾
ڏات جــنــيــن ڏيــئـــو
آءٌ انــهــن مـــان آهيان.

ڏارئين تي جنهن ڏڻ جو
مـــال ڪــري ڏيـــهـــو
آءٌ انهن مـــان آهـيـان.

جي نــه ڪڏهــن جهڪندا
پــل ڳهاڻــي ۾ پــيــهــو
آءٌ انهن مـــان آهسيان.

ايم- اي- عاماڻي

سياست

ماڻـي !
آمريڪي شاعر جي زباني
آمريڪي سياست جي ڪهاڻي
سولي سنڌيءَ ۾
ڪجهه هن ريت آهي-
هڪ اڇو ڪبوتر
امن ۽ پيار جو پيغام کڻي
وائيٽ هائوس مٿان پيو اڏامي
هيٺ ڏسي ٿو-
ان چنڊالن جي چوڪڙي
شراب جو دور پيو هلي
جام تي جام پيا پيرجن
ٽڪرائجن ۽ خالي ٿين
هڪبئي سان جام ٽڪرائيندي
هڪڙي چيو:
”آءٌ پريزيڊنٽ آهيان“-
آمريڪا جو صدر
ڌرتي وارن جو حاڪم اعليٰ
اوهان جو چونڊيل
سپر پـاور !
ٻي چيو:
آءٌ بادشاهه آهيان“-
موٽرڪارن جو
قيمتي جو
ڪار منهنجو هٿيار
جنهن سان ڌرتـي وارن کي

پنهنجي اڳيان
ٻوڙايان ٿـو !
ٽئين چيو:
”آءٌ مذهبي اڳواڻ آهيان“-
ڌرتي وارن جو
روحاني پيشوا
نجات ڏياريندڙ
نجات بخشيندڙ !
چوٿين چيو:
”آءٌ جنرل آهيان“-
صحرا کي فتح ڪرڻ لاءِ
مون وٽ
بم - ٽئنڪ - ميزائيل
هوائي جهاز آهن
نمبر ون قسم جا
اهي ڪڏهن مون سان
ويساهه گهاتي ڪونه ڪندا
مون کيءَ عربن سان ڏاڍو پيار آهي-!
پنجين چيو:
”آءٌ اوهان جو-
هزماسٽرس وآئس آهيان“-
اخبارن جو رنگيلو راجا
ڌرتي وارن جي
ذهن کي صاف ڪرڻ وارو
سچ کي ڪوڙ
ڪوڙ کي سچ ڪري

ڏيکارڻ وارو !
چهين چيو:
”آءٌ روڏي مٽي سان
آهيان اوهان جو دوست“۔
عالمي بئنڪ وارو
آءٌ پيٽرول جي ڊالرن ۾
ويڙهيل چروٽ پيئندو آهيان
رنگ، نسل، مذهب ۽ قوم جو
مون وٽ ڪو ڀيد ڪونهي
آءٌ سڀني ڌرتي وارن کي
برابر ڀائيندو آهيان!
آءٌ اصل طاقت جو
سرچشمو آهيان
سڀ منهنجي در جا سلامي آهن!
ستين عورت هٿي
جنهن ساقي جا فرض
انجام پئي ڏنا، چيو:

”آءٌ سڀ جي خواهش آهيان“۔
پر ووٽ
انهيءَ کي ڏيندي آهيان
جنهن کي منهنجو مڙس ڏيندو آهي!
اتون ”انٽيليجنس“ کاتي جو هو
پوليس وارو- سي- آءِ- ڊي - !!
تنهن چيو:
”اوهان جيڪي چيو، ڪيو
اهو سڀ مون نوٽ ڪيو
ٽيپ ڪيو
رڪارڊ ٿي ويندو
آءٌ اوهان جو دوست آهيان
منهنجو فرض آهي
اوهان جي مدد ڪرڻ!
ڌرتي گردش ۾ آهي
پيالي - جام گردش ۾ رهي!“

علي نواز ”صابر“

هاءِ غريبي !

ننڍڙي نينگر، رستي ڪپ تي، ڳوڻ تڪر تي ليٽيون پائي، چيخون لائي ....
وءٌ آتر جو، سردي ڏاڍي، سڀني پنهنجي ڌي سهسائي، چيخون لائي ....
سنهڙو چولو، ڦاٽل ساڻل، ماءُ وئي ڪس پن جو پائي، چيخون لائي ....
پنهنجي جيجل جي ٽيج کنهن دم، ڏسڪيو ڏسڪيو چسڪيو ڏائي، چيخون لائي ....
هاءِ غريبي، ننڍڙي نينگر، اپندن ويندن جي دل گهائي، چيخون لائي ....
”صابر“ سياڻا مات کڻي ڪر، ڪير ويچاريءَ کي پرچائي، چيخون لائي ....

مڪرم سنڌي

سوپ

آئن جو مستيون ۽ پيرن جون مريدن ۾ منزلون هميشه سياري ۾ هونديون آهن، سو هيل به سائين پيتل شاهه جي منزل گنوهر ديري جي ڳوٺ پنهنجي مريدن ۾ ٿي. سائين هونئن ته بادشاهه آهي پنهي جهانن جو پوڙ پلاءُ پر هيل سندس حيثيت پن پاسن کان آهي. هڪ ته سندس زمين اباڻي صرف ۷۰۰ ست سو ايڪڙ آيل حصي ۾ آهي، سائين چند شاهه عرف پيوت شاهه (پگ ڏٽي) پيتل شاهه جي پيءُ کي هڪ پٽ ته پيو به ان ويهاريل مريدياڻي مان هو، جيهن تي سائين وڏي جو روح جوانيءَ ۾ تڏهين ٿيو هو جڏهين اها ماڻي پنهنجي مڙس ڪريم بخش سان گڏ تعويذ ڦيڻو ڪرائڻ لاءِ سائين جي حويلي تي آئي هئي. سائين جو روح چڪ کائي ويو. ڪير جواب ڏي؟ مڙس کي هڪلي سائين پاڻ مڙس ٿي ويهي رهيو. پر اڳئين مڙس کان جواب وٺي ۽ نڪاح کي ڏاڍ مڙسيءَ سان نئون ڪري ويهارڻ ته سائين جي شان وٽان ڪين هو، سو ائين پٺي ڪم هليو. سائين پيتل شاهه سائين وڏي کي اڳوڻي گهر مان هو جيڪا گهر واري سندس مامي جي ڌيءَ هئي. سائين پيتل شاهه زمين جي انهي ٽڪر جو اڪيلو وارث ۽ مڙني مريدن جو اڪيلو مرشد آهي. اڳوڻين چونڊن ۾ جڏهين نالي ۾ نهال پارٽيءَ جي اڳواڻن کي ۽ ان جي پين ڪبر متن مائٽن، سونن، ماساتن ۽ ساٿس پٽ پين وڏيرن کي باغ تي جيڪو ماني ڪرڻ وارو انقلابي ڪم ڪيو هئائين تنهن نالي ۾ نهال پارٽي جي دانشورن ۽ عقلمندن کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو هو ته، هيترو سارو بندوبست سائين پيتل شاهه جهڙي ماڻهوءَ ڪيئن ڪيو. نيٺ خبر پين ته اهڙي انقلابي ڪم سرانجام ڏيڻ لاءِ ٽر جا هاري ڪارن ۽ جيهن جي رستن ۽ پنج ميلن جي ڪچي کي پاسن کان ڪيلن جي ٽارن ڪوڙائڻ لاءِ، ۵۰۰ مڻ چانورن جي رڌ لاءِ، ڪاٺين جي ڪرڻ ۽ اهڙن پين ڪمن لاءِ ٻ، مهينا گهر جي ماني کائي ونگارون وهيا هئا. تڏهين پارٽي جي اڳواڻ متان سائين پيتل شاهه جو اثر ۽ ٽر ۾ لٺ ۽ راهي رسائي جو رعب ڇانئجي ويو ۽ هن کي صوبائي اسيمبلي جي ٽڪيٽ ڏنائون. هن دفعي سائين مرشد هٿوڻ سان گڏو گڏ صحيح بدران آڳونو هٿندي به ٽر جو سياسي نمائندو هو. خير ڳالهه پٺي ڪئي سين سائين پيتل شاهه جي گنوهر ديري ۾ منزل ڪرڻ جي. هن دفعي پيتل شاهه وڏيري چاڪر عليءَ جي خاص دعوت تي آيل هو. ميمبر ٿيڻ کان پوءِ پهريون دفعو سائين پيتل شاهه گهٽين منٿن ۽

آزين کان پوءِ وڏيري چاڪر علي جي دعوت تي آيو هو. هن کان اڳ سائين ته جي پاڙاريدارن لاءِ ڏاڏي تي صوبيدار کي پارتون ڪرڻ، ڪنهن جي ڏيپوڻن کٽائڻ لاءِ پنهنجا خاص ايلچي مقرر ڪرڻ، وزيرن کي مانيون کارائڻ ۽ پٽن جي شادين جي بندوبست لاءِ ڳوٺن مان ماڻهو گهرائڻ جهڙن انقلابي ڪمن ۾ رڌل هو. تنهن ڪري وڏيري چاڪر عليءَ کي سائين پنهنجن پيرن گهمائڻ سان نوازي نه سگهيو هو. هن دفعي ته وڏيري چاڪرعليءَ جي هارين ڪجهه فساد جي باهه ٻاري ڏني هئي تنهن ڪري انهن کي سيکت ڏيڻ لاءِ سائين کي زوريءَ ڳوٺ وٺي آيو. وڏيري جي بنگلي تي سائينءَ جا خليفا ترسيا، چاڪرعليءَ سائين کي زور پريو ته سائين جن دعا جا پير گهر اندران پري اچن. سائين اڪيلو اڳيان؛ وڏيرو پويان گهر ۾ داخل ٿيا. پڪڙيل ڪيمخواب جي هنڌ تي سائين ويٺو! وڏيري آواز ڏنو ”امان زينو او زينو پٽ سائين وڏي کي کيڪار ۽ سائينءَ کان دعا جا هٿ گهمارائي.“ وڏيري جي انهن هڪان سان پاسي واري ڪمري مان زينت بيگم پنهنجي ماءُ ساران سان گڏ سائين پيتل شاهه جي پيرن تي اچي هٿ رکيو. زينون پيءُ جي اڪيلي ڇوڪري، ايرندڙ جواني، ٢٠ سال عمر، جواني جا ڏار منهن تي، سنهي، سندس منهن ويڪڙو، اکيون حورن جهڙيون، چپن ۾ چڻ ته ڪنهن انگور جو رس پري چڙيو هجيس، سنهڙي چيلهه، پيتل شاهه جي نظر پوڻ سان واچون نڙي پيون. وڏيري جو ڪو ٻاني شريڪ ۽ جهڙس ڪڙو زميندار نه هئڻ ڪري ڪو گس ڪين ٿيو هو تنهن ڪري منهن ڪڍندي ٿي سائين پيتل شاهه کي ”سائين بسم الله جي لفظن سان کيڪاريندي پيرن تي هٿ رکيا. ايتري ۾ سائين ککو وکو ٿي ويو. سندس اکيون پرپور جوانيءَ جي پريل سيني جي اڀار ۾ اٽڪيل ۽ واڇن مان گگ وهندڙ هئي. ڏکندي ڏکندي زينو کي هٿ ڏيڻ جي همت ڪيائين. زينو پيتل شاهه جي کٽ جي پيرانديءَ واري پاڳي کي جهلي هيٺ ٿي ويهي رهي ۽ سندس ماءُ ساران بيٺي خوش خيرات ڪندي دروازي کان نڪري ويئي.

پيتل شاهه چنجهيون اکيون مرڪائيندي ۽ پخال جهڙي پيٽ تان، سندس خاص هاري جيڪو پنجاب مان آيو هو تنهن جو ڏنل پرت وارو پهراڻ سيريندي ڏ ُن ۾ اڌو ڪاري آگر گهيڙائيندي پڇيو ”زينو ڪر ڪا خبر مرشد جي ڪهڙي خدمت ڪندينءَ.“ زينو شرم مان ڪنڌ هيٺ ڪري ٿڏا ۽ تڪڙا ساهه پرڻ لڳي، جهڙي آئل انجڻ بند ٿيڻ وقت سڏڪا پريندي آهي. انهن سڏڪن پريندي ڏکندي ڏکندي آواز نڪتو ”جي جي جيڪو سا سا سائين جو حڪم.“ پيتل شاهه پخل تي هٿ ڦيريندي زورن ڏيڻ جو حڪم ڏنو. حڪم جي بجا آوري ڪندي نازڪ هٿ ديو جهڙي اٽ مٽي بلا جي هڪ ٽنگ تي رکيا چڻ ته ڪا مڪ سرڻ لڳي ۽ ايتري ۾ جيئن بجلي جو ڪرنٽ تيز لڳندو آهي تيئن زينو جي هٿن ڪم ڪيو. پيتل شاهه جون اکيون ڪنهن بکايل ٻري ڍڳي وانگر نظر اچي رهيون هيون. اٽ مٽو مڙس ڪنل ڪڪڙ وانگر ڦٿڪڻ لڳو. سندس تمنائون ڪنهن بهشت جي حور کي آغوش ۾ ڪرڻ لاءِ ڪرَ کڻي اٿيون ۽ هن آهستي آهستي شرم ۽ حيا کي هڪ

پاسي رکي ۽ زينو کي پاسي ۾ ليٽڻ لاءِ
قلندري حڪم ڪيو ۽ پاڻ فاداالصورت واري
منزل ۾ پهچي چڪو هو ۽ ٿوريئي دير ۾
صورت جي سيرت کي لتاڙيندي پنهنجي
من جي ڪروڌ ۽ نفرت سان ننگو ٿي چڪو
دو. خير اتان واندو ٿي وڏيري جي ڏيڊي
تي دعا جا پير گهمائي جڏهين بنگلي تي
پهتو تہ سندس اميدن جي خلاف بنگلي ۾
ڳوٺ جي هارين نارين ۽ پين مسڪينن مان
پهر بہ ڪانہ هئي. فقط ڳلم تي سندس خليفا
وڏيري جو منشي، ٻہ ڪمدار ۽ مسجد جو
ملان موجود هئا. جيڪي سائين جي اچڻ
سان اٿي بيٺا ۽ سائين جي ڪٽ تي ڪرڻ
کان پوءِ ويهي رهيا. ايتري ۾ وڏيري اندر
بنگلي ۾ گهڙندي چيو ”اسلام عليڪم“ ويٺلن
مان ملان ۽ هڪ عملدار جواب ۾ وعليڪم
سلام چيو. وڏيرو چاڪر بہ مرشد جي ڪٽ
جي پيرانديءَ کان پيل هڪ منجيءَ تي
ويهي رهيو. ايتري ۾ پيتل شاهہ ڳڙيو. ”چئبو
وڏيرا انهن لوڦرن جو ايڏو مغز خراب ٿي
ويو آهي.“ جواب ۾ وڏيري وراڻيو ”سائين
پيٽسان ليمڪ حرامي عمر سڃي اسان جي
ٽڪرن تي پليا، اڄ نڪتا آهن حساب ڪرڻ
چون ٿا تہ اڌ ڪري تي ڪري ڏيو ۽ سائين
اها اسان جي بي عزتي آهي. ”پيتل شاهہ ٿوري
دير ترسندي پنهنجو دهل جهڙو آواز ٻاهر
ڪڍيو ۽ پڇيو تہ ”هنن کي ڪير چوري ٿو.“
وڏيري ۽ ڪمدار جو ڳڏيل آواز نڪتو ”سائين
منهنجا اهو چورو ڏڳاڻو بہ درجا پڙهي پيو
آهي پر ملڪ مٽي تي ڪٽي ڏنو اٿس. چاليهہ
جوڙا آهن انهن مان ٻن جوڙن پنجاپن وارن
کان سواءِ هڙن جو مغز خراب ڪري ڇڏيو
اٿس. باقي هو بہ اشراف حساب ۾ ڪونہ
آيس هنن تہ پنهين مون کي چيو تہ سائين
وڏيرا جيڪو تون حساب ڪندين اهو اسان
کي قبول آهي. شاباس نہ هجي انهن کي
جيڪي پرديسي ڪالهہ آيا آهن جن جو سچو
اعتبار مون تي آهي. مون کي اهڙا تہ مٺا
آهن جو منهنجا پٽ بہ اهڙا فرمانبردار
ڪونہ آهن جهڙا هي غريب پنجابي آهن.
سڀ سهيو ويٺا آهن پرسال بہ پاڻ پنجاب
ويا اتان منهنجي لاءِ سو ڪڙيون آنڊائون جيڪي
سائين جن کي ڏيڪاريندس.“

پيتل شاهہ ڪجهہ دير بعد حڪم ڪيو
تہ ”ڇڱو وڏيرا انهيءَ چوري ڏڳاڻي کي
گهرائي وٺ.“ حڪم جي پوئواري ڪندي
وڏيري چاڪر علي ڪمدار ڪمن کي حڪم
ڏنو تہ ڏڳاڻو ڪٿي بہ هجي تہ گهلي اچينس.
ڪمدار ڪمن حڪم ملڻ شرط اٿيو، ٿوري
دير بعد ڏڳاڻي سوڌو اچي حاضر ٿيو. ڏڳاڻو
سلام ورائي سائين پيتل شاهہ ۽ وڏيري جي
سامهون پيل ڪٽ تي ويهي رهيو. سندس
ڪٽ تي ويهڻ، ويٺل ڪچهري ۾
ملان، منشي، ڪمدارن ۽ خليفي کي نہ
وڻيو. ايتري ۾ خليفي هڪل ڪندي چيو ”او
گستاخ چورا! سائين جي موجودگي ۾ تو کي
ڪٽ تي ويهڻ جي همت ڪئن ٿي؟“ ڏڳاڻي
وراڻيو ”خليفا وڏا اسان انسان ڪين آهيون
ڇا؟ انسان مڙيئي برابر آهن اهي ويچا وڏن
جا وڏل آهن هينئر اهو وقت ڪين آهي تون
بہ ڪجهہ سوچ.“ انهيءَ اشاري سائين پيتل
شاهہ کي ڪوئلن وارو ڪم ڏنو. سائين ڳاڙهو
لال ٿي ويو، هر جي چوني جهڙو رنگ ٿي ويس.
منهن تي سرخ لڪيرون ظاهر ٿي ويون.

سندس چنجهين اکين مان باهہ جا اُلا نڪرڻ لڳا. جڻ تہ ڪنهن مورتي مان غيبات جو نمونو ظاهر ٿيڻ لڳو. جنهن جو خاص ڪري ڪرامت جو ڏيپ ڏيندا آهن. اهڙو پئي لڳو جڻ تہ پاڻ سنڀالڻ هن جي وس کان ٻاهر آهي! خليفي اها روئداد ٻڌي پنهنجي ميڪاريل نقطي کي استعمال ڪرڻ لاءِ آواز ڪڍيو تہ ”اڄ ڪلهہ جي ڇوڪرن کي سيد جي شان جي بہ خبر نہ آهي. سائين جو خاندان ايڏو تہ غضب ۾ ايندو هو جو پاسي وارا وڻ بہ سڙي ويندا هئا. هاڻ تہ هينئر بہ خدا خير ڪري، اڄ سائين جو غضب بہ سندس ڏاڏي وارو آهي، خدا شل خير ڪري.“ سائنس اڄ هڪ مسڪين ماڻهو پاڻ برابري وارو فطري هڪجهڙائي جو نعرو هڻي رهيو آهي، جيڪا ڳالهہ وڏل سڄي ڪچهري کي نہ پئي وڻي. مگر ڏڳاڻي ڪنهن جي هڪ بہ نہ مڃي ۽ انهن پراڻن غيبات جي ڏيپن جو ڏڳاڻي تي ڪوبہ اثر نہ پيو ۽ ملان کي وڏيرن جو نوڪرن تي پلجندڙ ايجنٽ چوندي لنوائي ويو ۽ پنهنجي ڳالهہ کي اڳتي جاري رکندي چيائين ”پيلا مون کي هتي ڪهڙي ڪم لاءِ گهرايو ويو آهي. ڏڳاڻي جي جرئت واري ڳالهہ ٻڌي پيتل شاهہ کي ڪاوڙ اچي ويئي ۽ ڦلندي ڏڳاڻي کي چيائين ”توهان ڳالهائڻ مناسب ڪونہ آهي تون منڪر ٿي چڪو آهين، تنهنجو علاج اسان ٻولي لڌو آهي تون پلين هليو وڃ.“ اهي لفظ ڏڳاڻو ٻڌندو ويو ۽ پنهنجي جاءِ تان اٿندي بيپرواهيءَ سان بنگلو ڇڏيندي ٻاهر وڃي پنهنجي سائين سان مليو ۽ سيني سائين کي گذريل روئداد کان واقف ڪيائين ۽ پنهنجي بحث بابت کين سمجهايائين تہ مون آخر معلوم ڪيو آهي تہ اسان کي هيسائڻ جو آخري هٿيار پوليس ۽ پيو اتي جو ڪامورو آهي جيڪو وڏيري جو ۽ پيتل شاهہ جو ڇڳ وڏي مريد کان بہ وڌيڪ فرمانبردار آهي. ڏڳاڻي سرڙين جوڙن وارن کي مخاطب ٿيندي چيو: ”سائيو! اسان کي هر طاقت سان مقابلي ڪرڻ لاءِ پنهنجا معمرلي ويچا وساري متحد ٿي سماج جي ناڳن سان مقابلو ڪرڻو آهي. اسان کي پراڻي سماج جا پير، ملان، ڪامورا گڏجي ڪجهہ بہ ڪري نٿا سگهن. في‌الحال پنهنجا بہ نعرا آهن هڪ تہ اڌ ڪري تي ڏيو ۽ ٻيو ويل جي پاڻي جو حساب نہ ڏيو.“ اهي پئي نعرا سڀني گڏجي ورجايا. نعرا هڻندا ۽ پنهنجي فيصلي تي قائم بيهجي ويا. ان کان پوءِ سڀ پورهيت ڇڙوڇڙ ٿي ويا. سڀڪو پنهنجي گهر پيڙو وڃي ٿيو. صبح سان سوير ڏڳاڻي جي گهر جي لوڙهي ٻاهران سڏ ٿيو، ”ابا ڏڳاڻو خان آهي.“ ڏڳاڻو ٻاهر نڪتو. ڏسي تہ وڏيري چاڪر خان جي مسجد جو پيش امام در تي بيٺو آهي. ”مولوي صاحب توهان‌سان خير تہ آهي؟“ ڏڳاڻي پڇيو. ايتري ۾ ملي جواب ڏنو، ”ڏڳاڻا خان اڄ ڪجهہ پٽي ڳالهيون توسان ڪرڻ آيو آهيان ڇو تہ تنهنجي پيءُ جو ساٿاري آهيان، مون تي فرض آهي تہ پنهنجي پاڻٽي کي سنئين واٽ ڏسيان.“ - ”ڇٽو مولوي صاحب ڇٽو ڇا ٿا چوڻ چاهيو.“ پوءِ پيئي هڪڙي ٻير جي ڇانو ۾ وڃي ويٺا. ”حڪم‌مولوي صاحب“ ڏڳاڻي ڳالهہ جي شروعات ڪئي، مولوي ورائيو ”بابا پيو سڀ خير آهي رات آءُ وڏيري چاڪر خان جي بنگلي تي ويٺو هوس، ڪجهہ ڪامورا

بہ وينا هئا. اتي اها ڳالهہ پيئي هلي تہ ڏگاڻي کي صبح جو ٻڌي جيل حوالي ڪجي ۽ سندس گهر اتان ڀرائي ڇڏجي اهي ڳالهيون مون پئي ٻڌيون. مون کي تنهنجي پيءُ جا ٽڪر ياد اچي ويا، سو مون کان بہ رهيو نہ ٿيو ۽ يڪدم ڇٽي ڏنم تہ 'سائين ڏگاڻي کان توهان ڇٽا آهيو انهن کي ٿاهڻ منهنجو ڪم آهي، مون کي فقط بہ ڪلاڪ مهلت ڏيو.' وڏي ڪوشش کان پوءِ مون کي ٻن ڪلاڪن جي مهلت ملي آهي. هاڻ مهرباني ڪري تون انهيءَ جهيڙي کي ڇڏ، توکي آءٌ ڪمداري وٺي ٿو ڏيان تون ٻيو اتي ڪاهُ. وڏيرو پاڻهي توتي راضي ٿيندو، تنهنجي لاءِ عيدون آهن" - "مولوي صاحب بس ڳالهہ بہ ايتري آهي" ڏگاڻي وراڻيندي چيو. وري چيائين "سائين مولوي صاحب تنهنجون مهربانيون، ڀلي آئين جي آئين، تنهنجي لاءِ مون وٽ عزت آهي پر تون مون کي لالچ ۾ ٿو ڦاسائين تہ هلي آءٌ مزا ڪريان ۽ پنهنجي ڀائرن جو غدار ٿيان سو اهڙو ڪارنهن جو ٽِڪو آءٌ پاڻ تي ڪونہ سهندس." ايترو چئي ڏگاڻو واپس گهر ڏانهن وريو ۽ مُلين بہ رکيو رخ بنگلي ڏانهن.

مُلين جي پهچڻ تي ڪمدار ڪمون يڪدم پڇيو تہ "ڪر خبر چورو آيو گس تي يا نہ." "نہ سائين مون کان زور آهي." مُلان ڪنڌ هيٺ ڪندي وراڻيو. وڏيري چاڪر علي ڳالهہ کي وزن وڌائيندي چيو تہ "سائين مون اڳ ۾ چيو ڪونہ هو تہ چوري کي ڪُتي ڪنيو

بيٺي آهي سو ڪونہ سڌرندو." ايتري ۾ پيٽل شاهہ پوليس انسپيڪٽر کي چيو تہ "سائين هاڻ سڀ توهان جي حوالي آهي." - "سائين جيڪو اوهان جو حڪم،" ائين چئي اٿيو. سچو عملو پويان، جيپن تي چڙهي پيا. سڌو گهنور ديري جي ٻاهران اچي جيپن هارن هنيا. پر ان کان اڳ ڏگاڻو سنگت جي صلاح سان ڪيڏانهن لڏي ويو هو. پوليس ڪيترن هارين کي ٿاڻي تي وٺي "سچي" ڪرائڻ لاءِ مارڪٽ ڪئي پر ڏگڙي جي باري ۾ ڪنهن هڪڙو اکر بہ وات مان ڪونہ ڪڍيو. هوڏانهن ڏگاڻي رات جو آسپاس جي ڳوٺن ۾ هارين جون ڪچهريون ڪرائي، اتي هن مسئلي تي بحث ڪيو ۽ ڀاسي جي راڄن کي بہ هن انهيءَ جدوجهد ۾ شريڪ ڪيو، سڀني هارين اهو فيصلو ڪيو تہ جيڪڏهن اسان جا مطالبا نہ مڃيا ويا تہ اسين وڏيري جي ڪري تي حملو ڪري زوري اڌ وٺنداسين. هارين جي هن ڀرپور جي وڏيري کي بہ پيئي سڌ پوندي هئي پر هن کي اهو ڊپ ورائي ويو تہ متان هارين جي هي ٻڌي سندس سمورو تخت تاج ڊاهي پٽ نہ ڪري وجهي تنهن مڪاري ڪري ڪري تي اڌ ڏيڻ ۽ ٽيوب ويل جو خرچ نہ وٺڻ جو اعلان ڪيو. ٻي رات سڀني هارين جي گڏجاڻي ٿي جنهن ۾ هارين تقريرون ڪيون ۽ سڀني گڏجي چيو.

"اڇا تہ اهڙيون سوڀيون اسان جي در جون غلام ٿينديون."

●

نجم عباسي

پنهنجا پر پنهنجو اڏامڻ

”سائين، اسان کي ته رات خبر پئي ته توهان آکاڻيون لکندا آهيو. هوٽل ۾ ويٺو هوس. ماڻهن کي اڳواٽ ئي پتو پئجي ويو هو ته ٽيليويزن تي توهان جي آکاڻين جو پروگرام اچڻو آهي، سو ڳوٺ جا هشام اچي مڙيا هئا. اهو ته اسان جي ڳوٺ جو شان آهي. اسان کي ڏاڍي خوشي ٿي ۽ ڏاڍو فخر ٿيو.“

”مان به جڏهن توهان ڳوناڻن جا همت، بهادري ۽ دليريءَ جا ڪارناما پڙهندو آهيان ته فخر کان ڳاٽ اوچو ٿي ويندو اٿم ۽ پوءِ انهن ئي ڪارنامن جون ڪهاڻيون لکندو آهيان.“

”ها سائين مان انهيءَ لاءِ ته توهان وٽ آيو آهيان ته منهنجي ڪهاڻي به لکو، نه رڳو منهنجي پر منهنجي سائي هارين جي پڻ.“

هي هو بصر هاري. قد ننڍو، بدن مضبوط ۽ ٿلهيرو، منهن بصر جهڙو گول، مڇون ڪتڪيون جهڙا پڪل ڪڻڪ جي سنگ جا ٻُجَ، ڏاڙهي چاپئين ۽ اهڙي صفائيءَ سان ڪتريل جيئن پڪريءَ جي ڏاس ڪٽبي آهي. اچو پٽڪو، بگهي قميص ۽ پٽا پئي بوچڻ جي گوڏ. خوش خيرعافيت ڪندي يا ڪجهه پڇندي پانهون پڙندو رهندو. مون کي ڏسندو ته اچي پيرن کان وٺندو ۽ چنگهن کي زور ڏيڻ لڳندو. مان چنگهون هٽائي ڇڏيندس ته ادل مان انهن ڳالهين جو هيراڪ نه آهيان ۽ نه ضرورت اٿم ۽ نه ڪنهن کي هرويرو اهڙي تڪليف ڏيندس. چوندو: سائين اسان مسڪينن وٽ پيو ڇا آهي، توهان جي ڪهڙي خذمت چاڪري ڪريون، قسمت سان ڳوٺ اچو ٿا. مان چوندومانس: بس ويهي پنهنجيون خبرون چارون ٻڌاءِ. اڳي ته ٿورو ڳالهائو هو، پر اڄ هن جي ڳالهائڻ ۾ هوشياري ۽ خوداعتمادي پئي جهلڪي.

”ڳالهه ڪهڙي آهي؟ پوري ڳالهه ته ٻڌاءِ.“

”ڳالهه ڪجهه پراڻي آهي ڪجهه نئين.“

مون دلچسپيءَ سان هن ڏي نهاريو. هن چوڻ شروع ڪيو.

”گذريل چونڊن ۾ مون ۽ منهنجي سنگتين وڏيري جي چوڻ تي ووٽ نه ڏنو. پوءِ هن مون کي پنهنجي زمين تان بي دخل ڪرڻ چاهيو. بي دخليءَ واري ڳالهه پراڻي آهي. ان ڪري اها مان نه ورجائيندس. هن مون سان اهي ئي ويل وهايا ۽ ڪلور ڪيا جي زميندار، هاريءَ کي پنهنجي زمين تان زوريءَ ترڻ لاءِ ڪندو آهي، يعني منهنجي گهر جو سامان ۽ ڏاند چورايائين، گهر ساڙايائين، ٿاڻي تي

فرياد ڪٽي وياسين تہ مرڳو ئي مون کي ۽
منهنجي پٽ کي ٻڌي وهاريو ويو. ائين تہ
پئي ٿيو آهي، ان ڪري اها تہ ٿي پراڻي
ڳالهہ. هاڻي ٻڌايانوَ ٿو نئين ڳالهہ...“

”هاڻو سائين هيءَ نئين ڳالهہ، ٻڌڻ جهڙي
اٿوَ. ڌيان سان ٻڌجو.“ هاري هوت وچ ۾ ئي
چيو. هوت سدائين هيسيل ڏسبو هو. نڪ ۾ گهو
هوس. ڦاٽل قميص مٿان پراڻو نيلامي سئيٽر
پهريل هوس ۽ پٽڪي جي پُٺ ۾ ٻڌل هئس،

”پر بصر، تون تہ اڃا ساڳيءَ وڏيري
وٽ هاري آهين. بي دخل وري ڪيئن ٿئين؟“
مون پڇيو.

”ها سائين، نہ رڳو بي دخل ڪونہ ٿيو
پر وڏيرو بٽئيءَ لاءِ بہ پار تي ڪونہ اچي.
هي فصل جو پنهنجو قانوني حصو کنيو وڃي
۽ زميندار کي هن جو حصو ڏياري موڪلي.“
هوت وراڻيو.

”هاڻو سائين، ڪورٽن ۾ ڪوڙا ڪيس
وڏيري اسان تي بہ ڏاڍا ڪيا آهن، جن کي
اسين سڀ هاري گڏجي منهن ڏئي رهيا
آهيون، باقي ٽن فصلن کان نہ ڪنهن هاريءَ
کي بي دخل ڪري سگهيو آهي ۽ نہ پنهنجي
مرضيءَ موجب بٽئي ڪرڻ ديري تي آيو
آهي.“ ڪراڙي هاري سومر چيو، جو اڄرڪ
۾ ويڙهيو سيڙهيو ڪرونڊڙو ٿيو ڪمٽ تي
ويٺو هو.

”چڱو ٻيرائتي ڳالهہ ٻڌاءِ.“ مون بصر
ڏي منهن ڪري چيو.

”سائين ملهار ڪلهوڙو سڃاڻو نہ؟“
بصر پڇيو.

”ها ها، جيڪو چورين ڪندو هو نہ؟“

”ها سائين اهو ئي. هو چورين ڪري
پوليس جي بہ اک ۾ ٿي پيو ۽ ماڻهن جي
تڪ لعنت پئي ٿيس، سو هي تڙ چڙي لاڙ
وڃي ڪنهن زميندار وٽ هارپو ڪيائين.
اتي ڪا سنڌي هاري ڪاميٽي آهي، هي
انهن ماڻهن سان اٿيو ويٺو ۽ لهہ وچڙ ۾ آيو.
هارين جي ڪا وڏي ڪانفرنس ٿي هئي،
ان ۾ بہ ويو هو ۽ هارين جي ٻڌيءَ جا
رنگ ڏٺائين ۽ ان ٻڌيءَ کان اتي جي ظالم
زميندارن جو ڪؤ ڪائڻ ڏسي دنگ رهجي
ويو. پنجن سالن کان پوءِ واپس هتي آيو تہ
همراهہ ۾ وڏو ڦيرو ڏٺوسين. اصلي اسان جهڙو
چڱو مڙس بنجي ويو. اسان هارين جي اهڙي
همت ٻڌارايائين جو اسين وڏيري سان اک
ملائڻ لڳاسين.“

”اڙي يار ديگهہ نہ ڪر. سائينءَ کي
اصلي ڳالهہ ٻڌاءِ تہ تنهنجي ۽ تنهنجي پٽ
جي ڌاڙي ۾ ٻڌجڻ کان پوءِ ڇا ٿيو.“ وري
هوت وچ ۾ چيو.

پر بصر کي سيکجهہ ٻڌائڻ جو شوق
هو. هن هر ڳالهہ ٻڌائي: ورجاءُ ڪري،
وڌاءُ ڪري، پٽاڙ ڪري.

* * *

هن وڏيريءَ جي هارين هڪيئي سان صلاح
مشورا ڪيا هئا پر ڪا وات ڪانہ سجهي
هئن. هينئر جو فرياد ٻڌڻ بدران پوليس
مرڳو ئي بصر کي ڪاٺ ۾ وڌو تہ سيئي
هاري ڪنا ٿيا تہ ڪجهہ ڪرڻ گهرجي نہ
تہ سڀاڻي اسان پڻ ساڳي چڪيءَ ۾ پيسباسين.
صلاح بيٺي تہ ملهار ڪلهوڙي سان ملجي.

ملهار جي ڳالهين ڇڻ سوڪهڙي ۾
پلر جي پالوت ڪري ڇڏي. هنن جي حوصلن
جا سلا ڦٽي نڪتا. ملهار چيو تہ اسان هارين

کي پنهنجي پنڌيءَ جو مظاهرو ڪرڻ جو موقعو مليو آهي. پڌي قائم رهي ته ضرور سوڀارا ٿيندا سين ۽ آئيندي هي ظالم زميندار اسان کان ڪن هٽندا. هن جو خيال هو ته تتر جي ٻين زميندارن جي هارين سان صلاح مشورو ڪري هنن کي ساٿ ڏيڻ لاءِ تيار ڪجي.

تر جي هارين جون گڏجاڻيون ٿيون. هاري، ملهار جا ويچار ٻڌندا هئا ته محسوس ڪندا هئا ته اهي ڳالهيون اول ئي هنن جي دل ۾ هيون ۽ هنن ائين ٿيڻ گهريو ٿي، ائين ڪرڻ چاهيو ٿي.

ملهار پيري پيري سان اها ڳالهه هنن جي ذهنن ۾ وهارڻ جي ڪوشش ڪندو رهيو ته اسان هارين کي پنهنجي مڙسي ڪرڻي آهي، پنهنجن پيرن تي اڏامڻو آهي، پنهنجي ڪوشش ۽ همت سان پنهنجا حق حاصل ڪرڻا ۽ ظلم جو مقابلو ڪرڻو آهي. اسان کي پوليس ۽ ڪامورن تي ڀاڙڻو نه آهي، اهي زميندارن جا ڀاڙتا ۽ سهڪاري آهن. اسان کي ٻين وڏيرن کي به نياڪڙ بڻائڻو آهي. اهي فقط پنهنجي زميندارڻي طبقي جو ئي پلو چاهيندا.

بهاول به ساڳئي وڏيري وٽ هارپو ڪندو هو. بصر سان مائٽي هئس. هن بصر جي زال، نُنهن ۽ به پار پاڻ وٽ اچي رهايا. وڏيري چوائي مڪس ته انهن کي گهر مان ڪڍ، نه ته تنهنجو حشر به بصر وارو ٿيندو.

پوليس، بصر ۽ سندس پٽ تي ڌاڙي ۾ مار موچڙي جي ڌم لڳائي ڏني. هنن کي طرحين طرحين ايذاءَ ڏنا ويا. هنن سان ملڻ لاءِ اچڻ وارن دوستن ۽ مائٽن کي چيو ويو ته پنج سؤ رپيا ڏيو ته هنن کي ڇڏيو وڃي.

هڪ رات سوهڻي لڙيءَ جو گهگهه اونداهي هئي. مانيٺي ماحول ۾ تڏين جي "هُون هُون" ۽ ڏيڏرن جي "ٽان ٽان" جا آواز هئا. وقتي وقتي ڍڳن جي ڳچين ۾ ٻڌل ڇڙا وڳا ٿي. ٻن ڄڻن بهاول جي لوڙهي ٻاهران سڏ ڪيو. هو ٻاهر نڪتو ته ٻنهي ڄڻن اوچتو حملو ڪري هن کي پڪڙي سوگهو جهليو. ٻنهي وٽ ڪهاڙيون هيون. ڌمڪي ڏئي چيائون:

"جي پنهنجو خير گهرين ته بصر جي نُنهن اسان جي حوالي ڪر."

بهاول زور زور سان رڙ ڪري چوڻ لڳو:

"توهان ڪير آهيو، ڇو آيا آهيو؟"

"جيئن چئون ٿا ائين ڪر نه ته توکي ۽ تنهنجي گهر جي ڀاتين کي به ماريندا سين، ۽ تنهنجو الهه تلهه به ساڙي رک ڪري ڇڏينداسين."

هن وري وڏي آواز ۾ چيو:

"پر توهان ڇوڪريءَ کي ڪيڏانهن وٺي وڃڻ ٿا چاهيو؟"

مالڪ جو ڏاڍيان ڳالهائڻ ٻڌي، هن جو ڪتو ڀؤنڪڻ لڳو.

"اڙي ڪتي جا پٽ، زور سان رڙيون نه ڪر. هتي ڪير توکي بچائڻ وارو ڪونهي. ميل اڌ ۾ ڪا پهر ئي ڪانه ٿي رهي."

ائين برابر هو. هي اڪيلو گهر بهاول جي پنيءَ تي هو، جيئن ٻين هارين جا هئا. پر بهاول گهر ۾ لڪل ساٿين کي خبردار ڪرڻ ٿي چاهيو. وڏيري جي دڙڪي جي پيش نظر چار هاري واري ڦيري سان هن گهر ۾ رات جو سمهندا هئا.

بهاول کي ڌڪيندا هو گهر ۾ آهڙيا.

اڳڻ ۾ بيٺل هڪ وڻ جي ٿڙ سان هن کي رسيءَ سان ٻڌڻ لڳا.

ماٺ ماٺ ۾ ڇهن ماڻهن هنن کي ٻنيان اچي ٻڪ وڌا ۽ ساڳئي وقت هنن جا ٻوٿ بند ڪيائون. پوءِ ساڳي رسيءَ سان ساڳي وڻ سان ٻنهي ڄڻن کي ٻڌائون ۽ هنن جي واتن ۾ ڪپڙو وجهي اهي بند ڪيائون. پوءِ صلاح ڪيائون ته هنن لچن جو ٻاهر به ڪو ساٿي چوڪيءَ تي هوندو، ان کي به سوگهو ڪجي. ٻه هاري ماٺ ۾ ٻاهر نڪتا ۽ ڪجهه اڳيرو وڌيا. ڪو ماڻهو ٻنيءَ ۾ بيٺل وڻ پٺيان نڪري هنن ڏي وڌڻ لڳو. ويجهو آيو ته هن کي به پڪڙيو ويو ۽ هن کي به ساڳي وڻ سان ٻڌو ويو.

رٿا موجب ٻه هاري ٻن ڪوهن ۾ ٻنين تي يا ڳوٺڙن ۾ رهندڙ شامل راءِ هارين کي سڏڻ ويا.

سيارو ختم ٿي چڪو هو. نه سيءُ هو نه گرمي. لالٽين ٻاري پڌر ۾ اچي رکيو ويو. گهر جا ٻار به ٻاهر نڪري آيا. انهن ۾ بصر جا ٻار به هئا. بصر جو هڪڙو پٽ ٻارهن سالن جو هو. هن ۾ ٻاراڻو جوش هو. ڪيترا ئي ڀيرا ٻهاول کي ٻڌي چيائين ”چاچا، وڏيري اسان جو گهر ساڙيو آهي، مان هن جي گهر کي باهه ڏيندس.“ ٻهاول ڇپن تي آڱر رکي چپ ٿي ڪرايس. هيئنر جو خبر پيس ته هي وڻ سان ٻڌل ماڻهو به وڏيري جا آهن ۽ هي گهر ساڙڻ آيا هئا، سو ڪهاڙي کڻي هنن تي الٽر ڪري آيو، پر بچاءُ ڪري ورتو.

هارين ٻڇڻ شروع ڪيو. ملهار به اچي ويو. ٻڌل ٻوٿ کولايا ويا. هنن کي سڃاتو ويو. ٻه ڄڻا آسپاس جا نامي گرامي شودا هئا ۽ ٽيون، جنهن کي گهر ٻاهران پڪڙيو ويو هو، سو وڏيري جي جيپ جو ڊرائيور هو.

هنن کي ڌمڪايو به ويو ته هيئنر توهين اسان جي هٿن ۾ آهيو، اسين چاهيون ته توهان کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ٻوري ڇڏيون يا توهان کي بي‌عزتو ڪريون يا پوليس جي حوالي ڪريون. وري هنن کي سمجهاين به ته توهين ۽ اسين سڀ محنت ڪندڙ ۽ پورهيت ۽ ستايل طبقي جا ماڻهو آهيون. وڏيرا اسان کي ويڙهائين ٿا ۽ پنهنجي مطلب لاءِ استعمال ڪن ٿا. جي هاري مئا ۽ هنن جا گهر سڙيا ته به وڏيري کي پرواهه ڪانه. جي توهان جا هڏ ڀڳا يا توهان مئا ٿيا ته به وڏيري جي آڱوٺي مٿي سور. اسان سڀني لاءِ ڀلو آهي ته پاڻ ۾ ٻڌي ڪريون ۽ وڏيري جي ظلم جو گڏجي مقابلو ڪريون.

ٻڌلن هنن کي ٻڌايو ته وڏيرو جيپ ۾ اسان سان گڏ آيو آهي ۽ ميل کن پنڌ تي ٻنين جي وچ مان ويندڙ ڪچي پيچري تي جيپ ۾ ويٺو آهي. اسان چوڪريءَ کي کڻي ڪٽي وڃون ها، ۽ هن جو پروگرام رات سندس باغ واري لانڍيءَ ۾ گذارڻ جو هو.

وڏيري اوندهه ۾ ٽن ماڻهن کي ايندي ڏٺو. هن سمجهيو ته مون وارا ماڻهو آهن. نااميدي ٿيس ته هو ڪنهن کي ڪاهن نه ڪنيو ڪونه ٿا اچن. انهن ايندي ئي وڏيري تي وار ڪيو. وڏيري وٽ بندوق هئي، اها ڪٽڻ جي مهلت ئي ڪانه مليس. پٺيان ٻه چار ماڻهو پهچي ويا. ڏهن منٽن کان پوءِ ڏهه هاري وڌيڪ وارد ٿيا. وڏيري کان هٿ ڦري کيس بي‌هٿيار ڪيو ويو:

وڏيرو پاڻيءَ مان نڪري ويو. وات مان گگ وهڻ لڳس. گارين ۽ ڌمڪيون ڏيندو رهيو:

”توهان ٽڪي جي ماڻهن جي هيءَ مجال.... مان هڪ هڪ کي ڏسي رهندس.“

”وڏيرا، اسين هاڻي تنهنجي هر ظلم جو مقابلو ڪنداسين ۽ پنهنجا حق وٺندا رهنداسين.“

”بڪواس بند ڪر.“ وڏيري رنڀ ڪئي.

ايستائين ويهارو کن هاري پهچي ويا هئا. هر هاريءَ جي ڪلهي تي ڪهاڙي هئي. ملهار انهن ڏي منهن ڪري چيو:

”توهان وڏيري کي سندس ئي باغ واري لانديءَ ڏي پنڌ ئي پنڌ وٺي هلو. اتي ئي فيصلو ٿيندو. مان وڃان ٿو بصر وارن کي ڏاڻي تان ڇڏائڻ.“

هو چار هاري پاڻ سان وٺي ڏاڻي ڏي روانو ٿيو.

* * *

جمعدار کي چيائين ”جيڪڏهن توهان بصر کي هينئر نه ٿا ڇڏيو ته اسين سڌو وڃي ايس-پي، آءِ-جي ۽ گورنر سان ملنداسين. اسين هاري ڪاميٽي وارن کي به اطلاع ڏينداسين. اسين اخبار وارن کي به وٺي اينداسين ۽ سرزمين ڏيکاري فوٽا ڪڍرائينداسين ۽ اخبارن ۾ ڇپرائينداسين.“

جمعدار ٿورو هڪيو. تازو ئي هالن پاسي بي دخليءَ جي سلسلي ۾ جيڪي هارين تي ظلم ۽ ڏاڍايون ٿيون هيون، تن جون اخبارن ۽ رسالن ۾ خبرون ۽ تصويرون آيون هيون؛ سياسي اڳواڻن، هاري رهنمائن ۽ شاگردن جا بيان ڇپيا هئا ۽ ڏاڍو گوڙ متو هو. پر پاهريون دهمان رکندي ملهار ۽ هن جي ساٿين کي بي عزتو ڪري ڏاڻي مان ڪڍي ڇڏيائين.

موٽندي ساٿين ملهار کان پڇيو ”تو جمعدار کي پيسا ڇو نه ڏنا؟“

ملهار وراڻيو ”خيال نه ڪيو، بصر ۽ سندس پٽ اسان جي پٺيان پٺيان آزاد ٿي پهچي ويندا.“

رات جو ٽيون پهر آهي. چنڊ ڪونهي. آسمان تي تارن جي جهرمر آهي. ڪتي ۽ ٽيڙو به ٽمڪي رهيا آهن. اونده آهي پر هارين جا هي گس ۽ پنڌ ساريا پيا آهن. هو ڳالهيون ڪندا، ٻنين جي وچان ٽڪرو ٽڪرو باغ ڏي وڃي رهيا آهن. اڄ ٻنن ۽ آڏن تان هلندي ڪڻڪ جي پوک جي ٻنن ۽ سنگن جي ڇهاءَ ۾ هنن کي پنهنجائپ جي ڪتڪتائي محسوس ٿئي ٿي.

راتين جا پنڌ ته هنن هر رُت ۾ ڪيا هئا، هر دور ۾ ڪيا هئا، پر اڄوڪي رات نرالي هئي. اڄ رات هي کيت جنگ جو ميدان هئا.

ههڙيون خاموش راتيون اڳي به ٿينديون هيون. هنن خاموشين ۾ آواز اڳي به ٻڌبا هئا، پر اڄ انهن آوازن ۾ نئون رنگ هو: تڏين جي ”هُون آون آون آون“ لاڳيتي جا کوڙ لاءِ گونجار هئي. ڏيڏرن جي ”ٽان ٽان“ هارين ۽ پورهيتن جي ڌارين ۽ پرمارن تي مشين گنن جا ٺڪاءَ هئا. ڪتن جون ڀؤنڪون هنن لاءِ آٿت هيون ته اسان جا پيا به ساٿي آهن جي پهري تي سجاڳ آهن. ڪڪڙن پيو دس هنيو. هنن جي ”ڪڪڙو ڪُو“ چڻ هارين کي هڪل هئي ته وقت جو اوهان سان ساٿ آهي، وقت اوهان جو آهي، آئيندو اوهان جو آهي. گدڙن جون اوناڙون پڌي يقين ٿي ٿين ته جلد ئي اسان جي به بکن

مان جان ڇٽندي، پوءِ اسين پڻ پيٽ ڀري کائيندا سين ۽ ڳائيندا سين ۽ هڪٻئي جي آڳاٽڻ جو آواز ٻڌي اجا به وڏي آواز ۾ ڳائيندا سين.

تارا حيرت مان هارين کي ڏسي رهيا هئا ته هنن جي چهرن تي اڄ هيءَ ڪهڙي جوت آهي ۽ جوت به اهڙي جو هو پاڻ کي ائين ڦڪو محسوس ڪري رهيا هئا جيئن چنڊ جي آڏو ڪندا هئا. هن ته سدائين هنن جا محرومي ۽ مايوسيءَ سان سينواريل چهرا اونداهي رات کان وڌيڪ اونداها ڏٺا هئا. هي ته ٽهڪايل، هيسايل ۽ ٿڪايل چهرا هئا تن ۾ اوچتو ڪٿان چمڪ اچي وئي. هي ته مئل چهرا هئا تن ۾ زندگيءَ جا آثار ڪيئن پيدا ٿيا. هي ته دٻيل، پوريل ۽ لڪل ٻج هئا. جا انهن کي ڳوڙهل پاڻي ۽ پلو پاڻ ملي ويا آهن جو هو قدرتيءَ جو سينو چيري، ڦاڙي، ڦٽي نڪتا آهن.

*   *   *

ٿيو به ائين جيئن ملهار چيو هو. هو وڏيري واري باغ جي لانديءَ ۾ پهتا ته مٿان پنهي قيدين به اچي ”ڪچهري قائم“ ڇٽي ڪيڪاريو.

لانديءَ ۾ ڳولو پرڻ ڪري ڏينهن لڳو پيو هو. هڪڙي پاسي کان عاليشان پلنگ هو، ڪوچ هئا، ڪرسيون هيون، پٽ تي سٺا غاليچو وڇايل هو، هڪڙي ٽپائيءَ تي شراب جي بوتل رکيل هئي.

ڪي هاري ٻاهر بيٺا هئا ۽ ڪي اندر غاليچي تي ويٺا هئا. وڏيرو هڪڙي ڪوچ تي، پنجوڙ ۾ ڦاٿل شينهن وانگر ٿي نظر آيو. ڪنڌ هيٺ هوس. وقتي وقتي نظرون مٿي ٿي ڪيائين. هيٺر هن جي اکين ۾ غصي بدران حيرت هئي، ڇو ته ساڀيان کي سپنو سمجهندو هجي.

ملهار ڳوڻ شروع ڪيو:

”وڏيرا، اسين چاهيون ته توکي هيٺر پوليس جي حوالي ڪري ٿا سگهون. تنهنجي هن پاليل جمعدار وٽ نه، پر تعلقي يا ضلعي پوليس وٽ. اسان هارين ۾ ايتري طاقت آهي جو تو جهڙي ظالم زميندار خلاف ائين ڪري سگهون. ممڪن آهي ته آخر ۾ تون جان ڇڏائي وڃين، پر گهٽ ۾ گهٽ بچڙو ته ٿيندين، خلق ۾ خواري ته ٿيندءِ، دولت به لٽائڻي پوندءِ. پر اسين توکي صرف اهو چتاءُ ڏئي ڇڏي ٿا ڏيون ته آئيندي ڪنهن به هاريءَ تي ڏاڍائي ڪئي ته، ان جو نتيجو پوڄڻو پوندءِ. توکي اهو به ٻڌائي ڇڏيون ته جي ڪنهن به هاريءَ کي هرڻيرو بي دخل ڪندين ته ڪوبه ٻيو هاري تو وٽ ڪم ڪرڻ لاءِ نه ايندو. اهو اسان سڀني هارين جو فيصلو آهي. هتي هيٺر پنجاهه کن هاري موجود آهن. تنهنجن هارين کان سواءِ ٻين زميندارن جا هاري به آهن. ڪوبه هاري تو وٽ ڪم نه ڪندو ۽ جي ٻاهريان هاري گهرائيندين ته اسان هاري ئي هنن کي هتي ڪم ڪرڻ نه ڏينداسين.“

”ملهار، ٻئيءَ وارو فيصلو به ته ٻڌائي ڇڏيو.“ هڪ هاريءَ رڙ ڪئي.

”ها وڏيرا، ٻئيءَ لاءِ تون ديري تي نه ايندين. هاري ٻج ۽ پاڻ جو ايمانداريءَ سان حساب ڪري، پنهنجو حصو ڪڍي ويندو، پوءِ تون پنهنجو حصو ڪڻائي وڃجان. سڀ ڳالهه قانون موجب ٿيندي.“

مون پڇيس ”ته پلا توهان جي خيال ۾

(ڏسو صفحو ٣٨)

محمد قاسم ميرجت

معافي نامو

اميد علي مون ڏانهن هٿ وڌائيندي چيو، ”چاچا! هي توهان جو خط آهي.“ آءُ لفافو وٺي جانچڻ لڳس. ان مٿان لڳل مهر کي غور سان ڏٺم. پر ٽپال وارن مهر اهڙي ته بيدردي سان هنئي هئي جو شهر جو نالو پڙهڻ ۾ نه ٿي آيو. ڪچهري لڳي پئي هئي. شيروءَ جي بي دخل ٿيڻ ۽ گرفتار ٿي وڃڻ جي ڳالهه پئي هلي. ڳچ هاري اچي گڏ ٿيا هئا. ڪچهري هلندي خط پڙهڻ يا ڌيان هٽائي ٻي پاسي ڪرڻ ڪچهري جي اصولن جي خلاف هو. ان ڪري آهستي آهستي ڪري خط کولي فقط هڪڙي جهلڪ ڏٺم:

”ادا، انقلاب ناهي ماڪي اڪ جي
ڳاڙهو رت آ ڳاڙهو، جهڙو گل گلاب
جو اڪين هارين آب، سي پڻ سڪتا سڏڙيا!
(منشي)

پوءِ لکيل هو:

پيارا ڀاءُ لطيف!

جيئي سنڌ!

لکندڙ جو نالو پڙهڻ لاءِ پنو اٿلايم. هيٺان نالو غلام محمد لکيل هو. ايتري ۾ رمضان هڪل ڪئي ته ”ادا! هاڻ لطيف ڳالهائيندو!“ آءُ ڇرڪي ويس ڄڻ ته ڪا چوري ڪندي جهلجي پيو هجان. مون شيروءَ جي بي دخلي ۽ ڪرائيم ڪنٽرول هيٺ گرفتاري خلاف ڇا ڪرڻ گهرجي، ان متعلق پنهنجون تجويزون سنگت آڏو رکيون. ڳالهه اڳتي رڙهي. ٻين به پنهنجون تجويزون ڏنيون جيڪي هڪ دوست پني تي نوٽ ڪندو ويو. جڏهن سڀ تجويزون لکجي ويون تڏهن نوٽ ڪندڙ همراهه اهي سڀ پڙهي ٻڌايون. هيٺيون تجويزون عمل واسطي يڪراءِ بحال ڪيون ويون:-

۱- ٻئي پاسي جي ڳوٺن جي هارين سان ملي، کين سموري صورتحال کان واقف ڪجي ۽ کين پنهنجو همخيال بنائجي.

۲- شيروءَ جي ٻنيءَ تي قبضي لاءِ وڏيري جن هارين کي تيار ڪيو آهي، انهن سان پنج هاري ملندا ۽ کين سمجهائيندا ته هو پاڻ جهڙي هاري ڀاءُ جي ٻنيءَ تي قبضو نه ڪن، نه ته هاري پاڻ ۾ وڙهي هڪبئي کي ڪمزور ڪندا ۽ سندن گڏيل دشمن وڏيري جو من وڌي ويندو.

۳- وڏيرو جيڪڏهن غيرقانوني ڪري، غنڊا وٺي اچي ته انهن کي منهن ڏنو وڃي.

۴- اختياري وارن سان وفد ناهي ملجي ۽ شيروءَ جي آزادي جو مطالبو ڪجي. اهڙا بيان اخبار وارن کي به ڏجن.

۵- جيستائين شيرو آزاد ٿي اچي اوستائين

مال وجهہ ۽ گهر جي سنڀال سنڌي هاري ڪميٽي جي هن ڳوٺ جي شاخ وارا هاري ساٿي ڪندا.

٦- هي ڪاروائي مٿين ادارن کي موڪلي وڃي ۽ وڌيڪ هدايتون حاصل ڪري ان موجب عمل ڪجي.

اهڙي ريت هي گڏجاڻي رات جو هڪ بجي ختم ٿي. مون کي ٻہ ميل پنڌ ڪري ڳوٺ پهچڻو هو. سنگت کان موڪلائي روانا ٿياسين. وات ۾ مون ڪنهن سان بہ ڪونہ ڳالهايو. منهنجي ذهن تي غلام محمد جي زندگيءَ جا ڪيترا رنگ تري آيا.

غلام محمد هڪ جوشيلو شاگرد هو. کيس سنڌ سان گهڻي محبت هئي. هو اڪثر ڪچهرين ۾ چوندو هو تہ ”هيءَ سسي سنڌ لاءِ سدائين حاضر آهي.“ اسان جو ڳوٺ تہ تمام وڏو هو پر ان جي نوي سيڪڙو ماڻهن جو گذر هاريپ تي هو. باقي ويهہ پنجويهہ نوڪرين ۾ هئا. ڪجهہ شاگرد هئا. ڳوٺ ۾ زندگي جي ڪابہ سهوليت ڪانہ هئي. نہ وري ڪنهن جي عزت سلامت هئي. سموري راڄ تي ٻن وڏيرن ۽ هڪ اترادي مرشد جي حڪومت هلندي هئي. وڏيرا ماڻهن کي ٻڌائڻ چوڙائڻ، ۽ جڏهن وڻين، تڏهن هاري کي زمين تان بي دخل ڪرڻ جي ڌنڌي ۾ لڳل هوندا هئا تہ مرشد سڳورو وري پئسا وٺي سڱاوتيون ڪرڻ، نڪاح ٽوڙائڻ، حويليءَ ۾ مريدياڻين کي فيض رسائڻ جي ڌنڌي ۾ مصروف هوندو هو. وڏيرن ۽ مرشد جي پاڻ ۾ پڪي ياري هئي. اڙي اوڙي ۾ هڪٻئي جي مدد ڪندا هئا. ڪو هاري ناري وڏيرن کي اتفاقي سامهون ٿي پوندو هو تہ مرشد سائين ان ماڻهو کي ميٺ محبت، بهشت جا آسرا ۽ قيامت جا ڊپ ۽ مرشد جي پٽ جا دڙڪا ڏيئي وڏيري کان معافي وٺڻ تي مجبور ڪندو هو. ٻي پاسي وري ڪو غيرت ۾ اچي مرشد جي چوڻ تي منگ نہ ڏيندو، يا مريدياڻي کي حويلي ۾ وڃڻ کان روڪيندو هو، زال کي طلاق نہ ڏيندو يا ڏن ڏيڻ کان لنوائيندو هو تہ ان کي آنو بهانو ڪري وڏيرا ڪامورن هٿان ٽيڪ ڪرائي ڇڏيندا هئا. ڳوٺ جي پڙهيل طبقي جا ماستر، ٽپيدار، ڪلارڪ، پٽيوالا ۽ نوجوان اهو انڌير هاڻ وڌيڪ سهڻ لاءِ تيار نہ هئا. پر ان ڪکر ۾ ڪڙو ڪير هٽي؟ سڀ مسڪين ماڻهو، وڃن سو وڃن ڪيڏانهن؟ ڪيترو وقت تہ پاڻ ۾ لڪي لڪي ڪچهريون پيا ڪندا هئا. ملڪ جي حالتن تي بہ ڳالهائيندا هئا پر گهڻو ڳوٺ جي حالتن تي سوچيندا هئا. نيٺ هنن دل جهلي ڪجهہ شاگردن کي پنهنجو همخيال بڻايو. ڪن هارين بہ سندن ساٿ ڏنو. غلام محمد بہ انهن باهمت شاگردن مان هڪ هو جن ڳوٺ جي مسڪين ماڻهن کي انهن ظلمن کان ڇڏائڻ ۽ ڳوٺ کي ترقي وٺرائڻ ۾ هٿ ونڊايو. وڏيرن ۽ مرشد سائين بہ ڪن ڪنيو. جنگ شروع ٿي. ڪڏهن وڏيرا ۽ سائين زور ٿيو وڃن تہ ڪڏهن وري هي مسڪين لڏو سوائي ڪريو ٿي ويو. ايتري ۾ ايوب جي خلاف سموري ملڪ ۾ هلچل شروع ٿي وئي. ٻن وڏيرن ۽ مرشدن وانگر اسان وارا پوتار بہ ايوب جا چمچا هئا. پٽي جو ايوب خلاف باهہ ٻاري تہ ماڻهو ڦري ٿيا پٽي جي پاسي "پٽڙ پرايو، سور سيڪا پنهنجا روئي" وارو حال هو. نالو پٽي جو

هو پر اصل وڙهڻو وڏيرن ۽ مرشدن سان هو. جتي ٻين شهرن ۾ هڙتالون ٿيون اتي هن ڳوٺ ۾ به هڙتال ٿي، جنهن جي اڳواڻي غلام محمد ۽ ٻين نوجوانن ڪئي. آهستي آهستي نوجوانن جو زور وڌڻ لڳو. ڳوٺاڻن جي گڏيل مڙسي سان هڪ طرف ته ڳوٺ ۾ اسڪول، پوسٽ، اسپتال ۽ بجلي جهڙيون سهولتون مليون ته ٻئي طرف زوري لچا لٽ، بيدخلين ۽ ٻين آره زوراين ۾ به ڪجهه ڪاپر آئي. غلام محمد جي به چوطرف واه واه ٿيڻ لڳي. سيڪو هن جي عزت ڪرڻ لڳو. تان جو ڪيس خبر پئي ته سڄي ڳوٺ جو تڪ ڦاپل جي نظر ۾ به هو هڪ لائق هستي بنجي ويو آهي. اڳي هوءَ ڪيس سنگل ٿي ڪانه ڏيندي هئي. پر هاڻ ڪسين پنڌين جيڪڏهن غلام محمد منڊن سامهون ملي ويندو هوس ته ڪيس ڏاڍي پنهنجائپ سان چتائي ڏسندي هئي ۽ مرڪي مٺي ويندي هئي ۽ هوءَ ته رڳو مرڪندي هئي پر غلام محمد جي ته لون لونءَ ڏري پوندي هئي. ڦاپل جي خماريل نيڻن جو نشو سندس نس نس ۾ سمائجي ويندو هو. غلام محمد جا پريس بيان هفتي پئي اخبارن ۾ ڇپبا هئا. ڪامورن ڪڙن ۾ سندس نالو ڳڻپ ۾ اچڻ لڳو. پوليس ڪو بي گناه ماڻهو پڪڙندي هئي ته غلام محمد جي وچ ۾ پوڻ تي سندس خيال رکندي هئا. جي صفا ڇڏي نه ڏيندا هئا ته به ٻيا ته لحاظ ڪري چار ڏوڪڙ گهٽ وٺندا هئا يا هرويرو سختي ڪانه ڪندا هئا. مڙيئي هن سان رس رهاڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. وٽس جو پنهنجو پنيءَ جو ٽڪر هو. ان جي سنڀال به هاڻ غلام محمد جي حوالي

ٿي. هن پنهي سٺي ڊڪڙو اپرو سيرو اوطاق جو ٽڪر به ٺهرائي وڌو جتي محفلون متيون پيون هونديون هيون ۽ سيڪو پيو غلام محمد جون تعريفون ڪندو هو. خرد وڏيرا به آهستي آهستي مٿا ٽيڪڻ لڳا، غلام محمد کي ڏسي ڏاڍي فضيلت سان کيس سلام عليڪم ڪندا هئا. تان جو سندن وچ ۾ اڳي جيڪا چڪتاڻ هئي سا گهٽجڻ لڳي. هلندي هلندي نيٺ پنهي ڌرين جي هڪٻئي وٽ اچ وڃ شروع ٿي ويئي. غلام محمد جو کاڌو پيتو ۽ ڪپڙو به هاڻ بدلجي ويو. سندس خرچ وڌي ويا ۽ خاص ڪري وڏيرن ۽ ڪامورن جي اچ وڃ ڪري کيس اوطاق لاءِ ڪيترو سامان به وٺڻو پئجي ويو. وڏيرن، پوليس ۽ ڪامورن سان ياري وڌي ته پيگ پارٽيءَ جو سلسلو به شروع ٿي ويو. پئسو نه هوندو هو ته لٽي پٽي پينگ مان پورت ڪرڻي پوندي هئي. قصو ڪوتاه ڳوٺ جي ڪيسن ۾، لکپڙهه ۾، ڪامورن ۽ پوليس سان گڏ غلام محمد جي لئي به رکجڻ لڳي. ڊيپو به مليو ۽ پرمٽون به هٿ لڳيون. غلام محمد ڏسندي ڏسندي تباهه ٿي ويو. غلام محمد جا هاري به هاڻ اڳئين حالت ۾ نه رهيا. هاڻ غلام محمد مٿن دٻاءُ ڪندو هو. ڪڏهن ڪسر نه ايندي هيس ته کين پوليس جا دڙڪا ڏيندو هو. ڪڏهن ڪڏهن لڪڻ ڪڍي شروع ٿي ويندو هو. ههڙي هستي کي ڪير روڪي؟ هڪ ڀيري هڪڙي هاري حساب گهريس ته نيٺ ڪڍي ڪيس شروع ٿي ويو! ان تي هاريءَ جي ماءُ پوٽيءَ جو پلاند وجهي چيس "ابا! ڏاهو ٿي! منهنجي ٻچي تي رحم ڪر!" غلام محمد کي ايڏي ڪاوڙ هئي جو سٽ

ڏيٺي ساءُ جيڏي ماڻيءَ جي ڳنڍي لاهي
ورتائين، ڪيس ونءِ جو ڏڪو ڏڪائين ته هو
وڃي پريان ڪري!

ماڙهو وسهائي ڪونه ٿي ته هي اهو ساڳيو غلام محمد آهي جيڪو شاگردي واري دور ۾ جيجل سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن تان سر گهورڻ جون خبرون ڪندو هو. پڻو ويو ته وڏيرا ب، چڙهن ملڪ ۾ هئا ئي ڪونه. سڀ ڪڪ پن ٿي ويا. سواءِ ايڪڙ ٻيڪڙ ميمبر جي ڪنهن ب، وڏيري، پڻي جي آزادي جو ب، مطالبو ڪونه ڪيو. پوتار اندرو اندر ڪامورن سان ملي مسڪين ماڻهن خلاف نين سازشن ۾ لڳي ويا. مسڪين ماڙهو انهن وڏيرن تائين ن، ته پهچي ٿا سگهن نه ڪين ڪجهه چئي ٿا سگهن. باقي غلام محمد جهڙن جو ماڻهن مٿو ئي ڪائي ڇڏيو. چي "بابا، پڻي تان سر گهورڻ وارا هاڻ چوماٽ ۾ آهيو. ماڻهن غلام محمد ۽ پين ڊيپوڪيپر ورڪرن جي ننڍ ڦٽائي ڇڏي. خود ڦاپل ب، غلام محمد کي چئي ڏنو "مون سمجهيو هو ته تون ڪو مڙس ماڙهو آهين پر مون کي هاڻ پتو پيو ته تون صفا ڪو ياڙيو آهين. ياڙين سان ڪهڙيون ياريون!" غلام محمد منجهي پيو ته چا ڪري، چا نه ڪري؟ ايتري ۾ مٿان يوم جمهوريت ملهائڻ جو اعلان ٿيو. ماڙهو غلام محمد کي ورائي ويا ته هاڻ وارو ڪر! پين مسڪين ماڻهن سان گڏ لڄاءَ ڪڄاءَ غلام محمد ب، هڪ جاءِ تي دعا گهرڻ لاءِ گڏ ٿيو. پوليس اچي وئي. غلام محمد ۽ نو پيا گرفتار ٿي ويا. ڪن هڪ سال قيد ۽ ڏهن ڦٽڪن جي سزا ملي. هو هينئر حيدرآباد جيل ۾ بند آهي. هي خط انان لکيو هئائين:

ڳالهيون ڪندو اچي گهر پهتس. گهر پهچڻ شرط خط کولي پڙهڻ ويٺس. اهو هن ريت هو:

"ادا، انقلاب نـاهي ماڪي اڪ جي
ڳاڙهو رت آ ڳاڙهو جهڙو گل گلاب
جي اکين هارين آب، سي پڻ سڪڻا سڌڙيا.
(منشي)

پاءُ لطيف—

جيئي سنڌ!

توهان کي خبر آهي ته اسان ويا سين دعا گهرڻ ته "يا مولا پڻي صاحب کي آزاد ڪر!" اهو ته آزاد ڪونه ٿيو، مورڳو اسين ب، اچي قيد ٿياسين. رونگ ۾ ڏهه ڦٽڪا ب، مليا. اهو مڃڻو پوندو ته اسان جي دعائن ۾ اثر ضرور آهي. پوءِ ابتو يا سبتو ان ڳالهه سان بحث نه آهي.

هتي سوين سنڌي ماڙهو يوم جمهوريت جي ڏوهه ۾ بي گناهه آندا ويا آهن ۽ انڊا ڏنڊ ۾ پين جماعتن جا ماڙهو ب، گرفتار ڪيا ويا آهن. عوامي تحريڪ ٽنڊوالهيار جو صدر ب، ساڳي سزا پيو پوڳي.

جيل جي هن مختصر عرصي ۾ جيڪي مون سان رهيو واپريـو ۽ مون سکيو آهي سو هوند سڄي حياتي ۾ ب، پرائي نه سگهان ها.

توهـان هميشه تنظيم، چاڻ، ضابطي ۽ ججهن جي صلاح ۽ اڳواڻي تي زور پيا ڏيندا هئا. ماڙهو چوندا هئا ته رڳو هٿيار هجن ته سڀ مسئلا حل ٿي ويندا. پر توهان سدائين هٿيارن کي گهٽ اهميت، ذهني طرح هٿياربند ٿيڻ کي وڌيڪ اوليت ڏيندا هئا. اوهين ليڊرن بدران گهٽي عوام تي باور ڪندا آهيو. پاهر اهي سڀ ڳالهيون مون کي غلط لڳنديون هيون. سوچيندو هوس ته عوام

ويچارا ڇا ڪندا؟ اهي ڇٽ آهن انهن کي سياست جي ڪهڙي خبر، سدائين وڏن ماڻهن جا غلام رهيا آهن. سي وڏن ماڻهن جي اڳواڻي بنا هڪڙي هڪل سان ٽڙي پکڙي ويندا، پر هتي اچي مون جيڪي ڏٺو ان منهنجي ڪنن جا ڪپاٽ کولي ڇڏيا. هتي تنهنجون ڪيل ڳالهيون هر هر ياد ٿيون اچن تنظيم نه هئڻ ڪري اڄ اسان کي مائٽن ڪان سواءِ ڪوبه ٻچڻ وارو ڪونهي. عام ماڻهو تمام دلير آهن پر ڇا ڪن. ذهني طرح هٿيار بند نه هئڻ سبب هيٺر ايترو ته منجهيل آهيون جو نه ته هتي اچڻ جو مقصد ٿو سمجهه ۾ اچي ۽ نه وري مستقبل جي باري ۾ ڪا ڄاڻ اٿئون، اسان جون قربانيون وري به انهن جي ڪنڌي لڪيون جيڪي اسان کي ٻڌايو پاڻ مخالفن جي ڪيڇ ۾ لڪا ويٺا آهن. مسڪين ماڻهو جن ڪڏهن جيل جو نالو به ڪونه ٻڌو هو، ڳوٺ ڪان شهر تائين به اڪيلا ڪونه ويا هئا سي جيل ۾ شينهن ٿيا ويٺا آهن، علي شير، امير بخش ۽ الله بخش جهڙن ابوجهه ماڻهن جا جيڪڏهن تون جيل ۾ همتون ۽ حوصلا ڏسين ته تعجب ۾ پئجي وڃين، چون ٿا ته 'پلي مٿان ريلون مٿي وڃن پر معافي ڪونه لکنداسين. مڙس آهيون سال ڪمائي وچي پار پونداسون.' جيتوڻيڪ تو کي خبر آهي ته هي صفا مسڪين ماڻهو آهن، گهر ۾ ويلي جو اٽو ڪونه اٿن، سياست پياست مان گهٽو ڪونه ڄاڻن. پر ڪا پرواه ئي ڪانه اٿن. چون ٿا ته 'پيٽي اسان کي اڳي به ڪي پڳون ڪونه ٻڌايون هيون نڪو هاڻ ٻڌائيندو؟ هاڻ جي موقعو مليس ته پنهنجن مير پير يارن کي ورسائيندو پر انهن سرمائيدارن ۽ جاگيردارن ۽ سامراجين جي ڇاڙتن ملن کي حڪومت ڪرڻ اسين به ڪونه ڇڏينداسين.'

ٻي طرف اسان جا ڪجهه ليڊر به هت جيل ۾ بند آهن. سندن پويان سڀ سک آهي، سندن ڏنڊو ڏاڙي خير سان هلي پيو. هت به بي- ڪلاس ۾ عياشين ۾ آهن. پر همراهن جي حالت اها آهي جو سڄو ڏينهن ٿا پيٽي صاحب کي گهٽ وڌ ڳالهائين، چون ٿا "سڀ ڪم هن جا هئا. اسان کي به مارائي ڇڏيئين" معافيون لکيو ويٺا آهن پر ڪائن وٺڻ وارو ڪو ئي ڪونهي.

هنئين جي زور تي ۽ ٺلهي دليري تي هت اچي ڦٿو آهيان پر وهن، وسوسن اچي وڪوڙيو آهيان. ڪڏهن ڇوان ٿو ته اجايو پيو سڙان! ڇا ڪريان؟ مطلب ته ذهني طرح خالي هئڻ ڪري ڪا راهه ڏسڻ ۾ نٿي اچي، مهرباني ڪري ڪي مڙسي جا گس ڏيکاريندڙ ڪتاب ڏياري موڪل جيئن پاڻ سنڀالي سگهان. پر پيلي جلدي ڪجان مٿان آئي به معافي نامي تي صحيح ڪري ويهان. ڦ جا ڪهڙا حال آهن؟ اسان تان ڪاوڙيون ڪجهه گهٽيون آهن يا اهو ئي عتاب آهي.

تنهنجو

غلام محمد

عمر ملاح

مون سي مارو مڃيا

ڪُڏوءَ جي سنگت ڪانپوءِ ادا پيروءَ جي زندگيءَ ۾ وڏو ڦيرو اچڻ لڳو. منجهس سهپ جو مادو وڌڻ لڳو. ڪنهن سان ڪارو ڳالهائڻ تہ چڻ سکيو ئي ڪونہ هو. ڪنهن جو ڏکيو ڏور اتفاقي سندس پڙيءَ ۾ پيو تہ بہ ڏراڙن کي مڙيئي پارت ڪري، واري ڇڏيندو هو. بنهہ چيهہ تہ شام جو وچي ڏوراپو ڏيئي ايندو هو تہ "ادا ڏراڙن کي سمجهايو مال پنل ٿو ڪري!" پيو ٿيو خير. سڏ سُلي ۾ وچيو راج سان مددڙ ٿيندو هو. ڪنهن جو ڪو نمبر نہ وهريو تہ پاڻ پہ ٿي سنگتي وٺي وچي ان سان ٺيڪ ڪندو هو. نہ تہ اڳي توبہ هوندي هئي، جي رڳو ماني ٽورو ڪرڪ نہ پڪي يا چانهہ ٽورو دير سان ملي تہ گهر وارن تي گار جي رئي. جي ڪنهن جو ڪو ڳايو اتفاقي پہ چڪ پوڪ ۾ هئي ويو تہ سچي راج تي گار جي دپ پيئي پوندي هيس. سندس ان ايڏگي سلوڪ سبب سچو راج ڪونہ ٺهندو هوس. پرهاڻي سندس هن سٺي روش سبب سيئي ڪيس سٺو سمجهڻ لڳا. جيڪي سائس ڪرنہ ڳالهائيندا هئا اهي بہ آهستي آهستي ويس سنگتي ٿيندا. اڪثر ڪڏوءَ سان گڏ يا وري ڪڏهن پاڻ اڪيلو، رات جو ڪنهن پاسي واري ڳوٺ ۾ ڪنهن سنگت واري هاريءَ وٽ وچي ڪچهري ڪندو هو. ڪڏهن ڪڏهن تہ رات جو گهر ئي ڪونہ ايندو هو. جتي بہ ڪنهن سان ڪچهري تي ويٺو تہ وڏيرن جا ظلم ۽ سنڌي ماڻهن جي گذر جي وسيلي ڦرجي وڃڻ جي ڳالهہ ڪندو هو ۽ چوندو هو تہ "پاڻ هارين کي پنهنجي ڏار تنظيم ۾ شامل ٿيڻ گهرجي. وڏن ماڻهن مان ڪجهہ بہ ڪين ورندوسين."

اهڙي نموني آسپاس جي راڇن مان ويهن پنجويهن هارين گڏجي، سنڌي هاري ڪميٽي جي شاخ ٺاهي ۽ ڪُڏوءَ کي ان جو سيڪريٽري چونڊيائون.

ادا پيرو گهر هوندو تہ رات جو سيئي گهر وارن کي وڏيرن جا ظلم ۽ هاري ڪميٽي جو مقصد ويٺو سمجهائيندو هو. هونئن بہ تر وارن وڏيرن جا ڪيڏا ڪم ڪنهن کان لڪل ڪونہ هئا، پر هيستائين سيڪو پنهنجي مُنهن پنهنجا ڪن جهليو ويٺو هو. ادا جي انهن ڳالهين ڪري سيئي گهر وارن تي ڏاڍو اثر ٿيو، ابا تہ اصل سندس واڪاڻ مان ڏاپندو ئي ڪونہ هو. چي "ابا پاڻ کي هنن ظلمين گهڻو ئي ڦريو. هاڻ ڪا اکس پيئون نہ تہ يا عمر پيا انهن جون جُتيون سهنداسين."

سچي گهر ۾ فقط آڱ هوس جيڪو سنڌي هاري ڪميٽي کان خار کائيندو هوس. ڪاليج ۾ دوستن سان ڪچهرين ۾ هميشہ ائين پيو ٻڌندو هوس تہ سنڌي هاري ڪميٽي سنڌين جي ٻڌي ٽوڙڻ لاءِ ڪن ماڻهن دشمن جي

چوڻ تي ٺاهي آهي ته جيئن سنڌي ماڻهو وچهن هڪٻئي جي ڳچين ۾ هٿ ۾ سنڌ جا دشمن پيا ٺرين، کائين ۽ جاوا ڪن. اهـا ڳالهه مون کي سورهن آنا سچي لڳي هئي. آءٌ سمجهندو هوس ته پيرو ۽ ڪڏهن اهڙا ڪڏهن ٿيا جو پارٽيون ملائين سو يارن واري ڳالهه پڪ سان سچي. تنهنڪري آءٌ جڏهن به ڳوٺ ايندو هوس تڏهن ادا پيرو سان انهي ڳالهه بابت گرماگرم بحث ڪندو هوس. چوندو هوسانس ته ”اوهان دشمن جي بچ تي پيا هارين کي پنهنجن سنڌي زميندارن سان ويڙهايو. هينئر ڪو پنهنجن سان وڙهڻ جو وقت آهي؟ ڀريائين پاڻ سڀ گڏجي ٻاهرين مروئن مان جان ڇڏايون پوءِ پيا پنهنجن کي مُنهن ڏينداسين. توهان رڳو هاري هاري پيا ڪريو. هاري سچو ڏينهن آهي ڏنڌي جي رئيءَ ۾، تنهنڪري هنن کي سياست ڪرڻ جو وقت ڪٿي آهي؟ جيڪڏهن ڪٿي سياست ڪن به ٿا هي ته به اهي ٻه درجا پڙهيل يا ٻنهي آڳوڻي ڇاپ ويچارا ڪهڙي سياست ڪندا.“ ادا اهي سڀ ڳالهيون غور سان ٻڌندو هو. سندس چوڻ هوندو هو تہ هي ٻن ٽئن ماڻهن جو پيدا ڪيل فتنو ڪونهي پر لکين ماڻهن جي مرڻ جيئڻ جو مسئلو آهي. سنڌ جا فقط ڪي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا اهڙا وطن دشمن ماڻهو آهن جيڪي سنڌي قوم جي گهٽائي بلڪ اٿين ڪٿي ڇڏجي ته سچي سنڌي قوم جي ڳچيءَ تي لت رکي ڏارين کي جاوا پيا ڪرائين تنهنڪري اسان پاڻ تي پاڙي پنهنجي ۽ سچي سنڌي قوم جي جند هنن بلائن مان ڇڏائڻ لاءِ هي پارٽي ٺاهي آهي.“ هڪڙي ڀيري کدوءَ سان به وڏو بحث ٿيو.

مون چيو ”جڏهن اسان سنڌي ماڻهن جي قومي تنظيم اڳيئي موجود آهي جيڪا گذريل ڳچ عرصي کان سنڌ جي حقن لاءِ جنگ پيئي ڪري، اسين شاگرد ٿيپون به پيا کائون، سنڌي ماڻهن کي پنهنجي حقن لاءِ اٿاريندڙ سالن جا سال جيل ۾ پيا آهن ته پوءِ هروڀرو توهان ان پارٽيءَ کي ڇڏي ٻي پارٽي ڇو ٺاهي آهي. ان جو مطلب اهو آهي تہ دشمن اسان جي پارٽيءَ کي ختم ڪري نہ سگهيو هاڻي اهو ڪم انهن ماڻهن کان ڪرائي پيو جيڪي اوهان کي چوري هي ٻي ڪوڙي پارٽي ٺاهي سنڌي ماڻهن کي ويڙهائي، اسان جي پراڻي ۽ قومي پارٽي کي ڏاهڻ ٿا چاهين.“ آءٌ اهي سڀ ڳالهيون ڀڪي ساهي ڇڏي ويس، تنهن وچ ۾ کدو ماٺ ڪري ٻڌندو رهيو ۽ پوءِ چيائين ”ادا ڀيرين ڳالهه ته بحث وڙهڻ لاءِ نہ پر هڪٻئي جي ڳالهه سمجهڻ کان پوءِ ڪا گڏيل سوچ قائم ڪرڻ لاءِ هوندو آهي مون تنهنجي ڳالهه سچي سمجهي آهي. انهن ڳالهين ۾ ڪي ڳالهيون سچيون بہ آهن. سنڌي شاگردن واقعي شروع ۾ گڏجي سنڌ جي حقن لاءِ آواز اٿاريو، جيل جون سختيون به سٺيون ڪي ننڍيون وڏيون سوڀون به حاصل ڪيون. سندن قربانيءَ سبب سڄي سنڌ ۾ سندن عزت وڌڻ لڳي، ان وڌندڙ عزت کي ڏسي ۽ دشمن طرف ڌڪل هوشين سبب منجهن ليڊري ڪرڻ، پاڻ کي ٻين کان مٿي سمجهڻ جهڙا ڪيترا غلط لاڙا پيدا ٿي پيا، هاڻ حالت اها آهي جو ”ڪٿو نہ ڪٿي گڏ“ دشمن اوهان کي پنهنجي وڏي ۾ وڏي قوت هارين کان ڇني ڌار ڪري پاڻ ۾ ويڙهائي اڪيلو

ڪري ماري ويو آهي هاڻي توهان ئي ٻڌايو ته شاگردن جي اها ڏڙن ۾ ورهايل ٽڙيل پکڙيل قوت دشمن جي وڏنڍڙ قوت جو مقابلو ڪري سگهي ٿي؟ اسان شاگردن، مزورن ۽ ٻين محب وطن ٽولن ۽ فردن جا دشمن ڪونه آهيون. اسين انهن کي پنهنجو ڀاءُ سمجهون ٿا ۽ هن قومي جنگ ۾ کين پاڻهن ڀيلي بنائي اسين هي جنگ لڙنداسين پر انهن سڀني جي قوت جي اڳواڻي ڪرڻ لاءِ خود قوم جي گهڻائي يعني هارين جو منظم هئڻ لازمي آهي، جنهن جي لاءِ اسان خاص هارين جي تنظيم ٺاهي آهي. چاڪاڻ ته دنيا جي عرصي جي تجربي اهو ثابت ڪيو آهي ته قوم جي گهڻائي ۽ بهادر قوت يعني سنڌي هاري جي اڳواڻي کان سواءِ قومي جنگ نٿي لڙي سگهجي."

انهن ٻنهي جون ڳالهيون ٻڌي آءٌ سورنهن آنا ته مطمئن ڪونه ٿيندو هوس پر دل ئي دل ۾ هنن کي ۽ سنڌن جماعت کي اهو داد ضرور ڏيندو هوس ته کين پنهنجي مقصد سان لڳاءُ بيشڪ آهي، پرو ۽ کدو جهڙن اڻ پڙهيلن کي هي هيتري سياسي چاڻ ڏيئي، هوشيار ۽ ڏاهو بنائڻ واقعي وڏو ڪم هو.

ٽيون ڏينهن کدوءَ مون کي سنڌي هاري ڪميٽي جي ڳوٺاڻي شاخ جي گڏجاڻي ۾ اچڻ لاءِ چيو. مون چيو "پلي آءٌ به هلي ڏسان ته اوهين قصو ڪيئن ٿا هلايو" آخر اهو ڏينهن آيو! اسين مقرر هنڌ تي پهچي وياسون.

واهه جي ڪپ تي بيٺل وڏي چار جو ڏڪٽيون پاسو سوئي ان تي پراڻ وڏو ويو هو ته جيئن سيءَ کان ڪجهه بچاءُ ٿئي. وڏي مچ جي چوڌاري هارين مان کدو اٿي ڳالهايو "ادا هاڻي هي پنهنجي گڏجاڻي شروع ٿا ڪريون اميد ته سڀئي دوست پنهنجن مقرر ڪيل اصولن مطابق هلي هن گڏجاڻي کي ڪامياب بنائڻ ۾ مدد ڪندا. ڪي نوان دوست آيا آهن تنهنڪري آءٌ گڏجاڻي جا اصول وري ٻڌايان ٿو،" اهڙيءَ ريت کدو سڀ اصول هڪڙو هڪڙو ڪري ٻڌائيندو ويو ۽ پوءِ بحث لاءِ رکيل ايجنڊا جا نقطا ٻڌايا ويا، جن ۾ ڪجهه راڄوڻي فيصلا، ميمبرن جي ذمي رکيل ڪم جي پڇا، ايندڙ مهيني لاءِ ڪم مقرر ڪرڻ جا نقطا شامل هئا. ميمبرن کان ماهوار مقرر ڪيل في جي وصولي جو اسم رکيل هو. پوءِ هر ڪنهن واري سان مسئلن تي ڳالهايو. هر ڪنهن مسئلي تي ٻن ٽن نون آيل هارين کانسواءِ ٻين سڀني پنهنجا خيال سهڻي نموني پيش ڪيا. تعلقي ڪميٽي طرفان آيل دوستن به پنهنجي پنهنجي واري سان ڳالهايو. تعلقي ڪنوينر وسائي ته ڄڻ سڀني ويٺلن تي جادو ڪري ڇڏيو. هن جڏهن سنڌي هاري ڪميٽي جي ميمبرن وڌائڻ واري ايجنڊا تي ڳالهايو ته هر ڪنهن ماڻهو ائين پئي سمجهيو ڄڻ ته سندس دل جي ڳالهه ويٺو ڪري. سندس زندگيءَ جا مثال ڏيندي هن ٻڌايو ته ڪيئن وڏيرا مسڪين ماڻهن کي پاڻ ۾ ويڙهائين ٿا، هڪٻئي جون چوريون ڪرائين ٿا ۽ هڪٻئي تان اعتبار ٽوڙائي سڀني ماڻهن کي ذهني طور وڏيرن جو غلام بنايو ڇڏين ٿا. اڌ رات گذري چڪي هئي پر ڪنهن جي اک ۾ به ننڊ جو نالو ڪونه هو. بحث ختم ٿيو ته وري کدو اٿي چيو ته "ادا هاڻي پنهنجو دوست وسايو پاڻ کي ڪلام ٻڌائيندو." رات جي نوائي کي چيريندو وسائي جو آواز ميلن تائين پئي ويو ۽ سندس

اکرن ”ڀوءِ ڇو نہ وڃايان مان بغاوت جو نعرو“ سيٺي جي دلين ۾ مانـڊاڻ مچائي ڇڏيو. وسائي جو آواز سچ پچ تہ بغاوت جو نعرو پئي لڳو. وسائي ڪجھہ پنهنجي جوش ۽ هارين جي گهڻي اسرار سبب يڪا چار ڪلام ٻڌايا. ان ڪان پوءِ ڪدو ”ڏجاڙي ختم ڪرڻ جي اعلان لاءِ آٿيو تہ مون اڏ مان ڪٿي ڪجھہ منٽ ڳالهائڻ لاءِ موڪل وٺي ڇيو تہ ”آءٌ هاري ڪميٽي ۾ شامل ٿيان ٿو.“ سيٺي واہ واہ ڪئي ۽ هڪ آواز ٿي ڇيو تہ ادا پلي ڳالھ، پر وسايو اٿيو ۽ سيٺي جو توجہ اوڏانهن ڇڪجي ويو. وسائي ڇوڻ شروع ڪيو ”ادا پنهنجا پائر پٽ ۽ پيا اهڙا شاگرد جيڪي پاڻ وانگي هنن بدمعاشن جا ماريل آهن ۽ هن انڌيرنگري واري راج کي ڊاهي، سک، سانت ۽ انصاف وارو راج ٺاهڻ چاهين ٿا ۽ اهي پاڻ سان هن جدوجهد ۾ ٻانهن ٻيلي آهن. پاڻ انهن کي پنهنجا پائر سمجھون ٿا. پر انهن بہ پاڻ واري جماعت وانگي شاگردن جي انقلابي جماعت ٺاهي آهي، تنهنڪري هي پاءُ پنهنجي اسڪول يا ڪاليج ۾ انهن دوستن سان ملي ۽ ان جماعت ۾ شامل ٿئي، جنهن جو نالو، سنڌي شاگرد تحريڪ آهي.“ وسائي جي ڳالھہ سيٺي کي وڻي. مون پڪو پهہ ڪيو تہ هنن سان ضرور ڳڏبس. ايتري ۾ هڪڙي هاريءَ اٿي ڇيو ”هاري شاگرد اتحاد!“ اسان سيٺي ڳڏجي ڇيو ”زنده باد.“

✳ ✳ ✳

بقايـا ”پنهنجا پر پنهنجو اڏامڻ“ آنـدل صفحي ۲۹ تـان

هاڻ اهو ظالم وڏيرو پنهنجون بدمعاشيون هميشہ لاءِ ڇڏي اشراف ٿي ويندو؟“

جواب ڏنائين ”نہ، منهنجا سائين، ڪاٿي؟ پر اسين بہ تنگ ٿنگ تي رکي ڪونہ ويٺا آهيون، اسين بہ تہ پنهنجي ٻڌي وڌايون پيا. سنڌي هـاري ڪاميٽي جون نيون شاخون کوليون پيا. هاري پائرن کي سجاڳ ۽ ڪٺي پيا ڪريون. لاهيون چاڙهيون تہ آهن، پر اڳي جو رڳو دشمن ڏک هڻندا هئا ۽ اسين رڳو پيا ڳڳدامن وانگر سهندا هئاسين، هاڻ ائين نہ ٿيندو!“ هو يڪساهيءَ چئي ويو. آءٌ عجب ۽ فخر ڀريل نگاهن سان پنهنجي ڳوٺائيءَ جي هن نئين روپ کي ڏسندو رهيس. مون سوچيو تہ رڳو منهنجو ڳوٺ ۽ منهنجا ڳوٺائي نہ، پر سڄي سنڌ ۽ سنڌ جا سڀ عوام نئون روپ وٺي رهيا آهن.

سارنگ آرٽ اسٽوڊيوز

مسرت ڀري محفلن کي لازوال بنائڻ لاءِ ڪين رنگين تصويرن ۾ تبديل ڪريو. رنگين تصويرن بنائڻ لاءِ سارنگ آرٽ اسٽوڊيوز، هيرآباد، حيدرآباد جون خدمتون حاصل ڪريو.

بقايا ”پاڪستان جا چار مکيه گهوٽالا“ آندل صفحي ١٠ تان

قتل ڪرائي ڇڏڻ، اهي سڀ هن ملڪ ۾ حڪومت ڪرڻ جا عام ۽ چالو طريقا بنجي ويا آهن. طبقاتي ۽ قومي ظلم جي پيڙهه تي بدل هن قسم جي غيرجمهوري ڌرو ۽ ظالم اونداهي راڄ کي بچائڻ لاءِ حاڪم طبقي جي ٻڌيورچين صحافين، دانشورن ۽ ليکڪن جو هڪ نئون نسل پيدا ڪيو ويو آهي. جيڪو حاڪم طبقن ۽ سندن حڪومت جي نظام جي واکاڻ ۾ پنن ۽ ميراثين کي به شهه ڏيو ويٺو آهي.

٣- عوام جي بنيادي ضرورتن کي پورو ڪرڻ جي ڪم ۾ گهوٽالو:

اسان جي عوام جي دلين ۾ اهي جيڪي خواهشون آهن ته ملڪ ۾ رضا خوشي ۽ هڪجهڙائي وارو وفاقي نظام ۽ عوام ڏانهن جوابدار حڪومت قائم ٿيڻ کپي ۽ جمهوري حق ۽ آزاديون حاصل ٿين سي انهي ڪري آهن جو کين خبر آهي ته هو پنهنجي بنيادي ضرورتن کي پورو ڪرڻ جي جيڪا جدوجهد پيا هلائين تنهن لاءِ حالتون سازگار فقط تڏهن ٿينديون جڏهن اهي ٽيئي ڳالهيون هونديون. جڏهن ملڪ ۾ رضاخوشي ۽ هڪجهڙائي وارو وفاقي نظام هوندو، جڏهن حڪومت عوام ڏانهن جوابدار هوندي ۽ جڏهن عوام کي بنيادي جمهوري حق حاصل هوندا. کين خبر آهي ته ٻي حالت ۾ سندن آواز کي دٻايو ويندو ۽ سندن جدوجهد کي اٿين ڪچليو ويندو جيئن هاڻ ڪچليو ۽ دٻايو پيو وڃي.

پاڪستان دنيا جو هڪ اهڙو ملڪ آهي جتي غربت، محرومي ۽ ذلت برداشت کان ٻاهر آهن. پاڪستان جي سڀني حڪومتن ڪنهن نه ڪنهن روپ ۾ عوام کي اجهو، انو ۽ لٽو ڏيڻ جا واعدا پئي ڪيا آهن. پر عوام جون حالتون ڏينهون ڏينهن خراب ٿينديون رهن ٿيون. غريب ۽ مظلوم وڌيڪ غريب ۽ مظلوم ٿيندا وڃن. ڌورو ۽ ظالم وڌيڪ ڌرلٽ ۽ ظلم ڪري امير ٿيندا وڃن. حاڪم طبقا ۽ سندن جوڙيوال هڪ طرف عوام کي ڌريو لٽيو ۽ پيڙيو کين دل ڏاريندڙ غربت ۽ مصيبتن ۾ ڦاسايو ويٺا آهن ته ٻي طرف هو بنا ڪنهن حيا ۽ شرم جي سندن حالتن تي واڳوءَ وارا ڳوڙها ڳاڙي سندن ڪوڙا همدرد ۽ غمخوار بنجي کين ڪوڙا آسرا ۽ دلاسا ڏيو، پنيلايو کين پنهنجي نيچ مقصدن لاءِ هٿيار بنايو استعمال پيا ڪن. اهڙي ريت خود عوام جي هٿان سندن ٻچيءَ ۾ پيل غلاميءَ جي ڳٽ کي وڌيڪ مضبوط ڪرايو پيو وڃي. پر هاڻ آهستي آهستي ۽ ڏاڪي به ڏاڪي عوام ۾ شروعاتي سجاڳي پيدا ٿي رهي آهي ۽ هاڻ ڪيترن ماڻهن کي ڌورو ۽ ظالم حاڪم طبقن جي ڪوڙن واعدن ۾ ڪوبه ويساهه ڪونه رهيو آهي. هو پنهنجي زندگيءَ جي ابتر حالتن کي بنيادي طرح بدلائڻ چاهين ٿا ۽ خود پنهنجي ئي ڪوشش ۽ جدوجهدن وسيلي پنهنجا مقصد حاصل ڪرڻ گهرن ٿا.

٤- اقتصادي ترقي ڪرڻ جي ڪم ۾ گهوٽالو:

پاڪستان جون سڀئي حڪومتون عوام کي فائدو پهچائيندڙ لاڳيتي اقتصادي ترقي آڻڻ ۽ ملڪ کي ڌارين سرمائيدار ملڪن جي

اشڪنجي مان آزاد ڪرائڻ ۾ ناڪام ثابت ٿيون آهن. گذريل سال پاڪستان جي معيشت ۾ جيڪو ١٤٢ سيڪڙو واڌارو ٿيو سو اڳوڻي خراب ۾ خراب، سال ٧٢-١٩٧١ع کان به گهٽ هو. ان سال اقتصادي ترقي ١٤٣ سيڪڙو ٿي هئي. ملڪ جي سراسري في ماڻهو آمدني ۾ ٢ سيڪڙو گهٽتائي ٿي آهي. گذريل سال ان ۾ جيڪو ٿورو گهڻو واڌارو ٿيو ان جي به ڪا اهميت ڪانه آهي. ڇو ته اهو واڌارو انهيءَ سال ڌارين کان ورتل قرض جي رقم کان به سا ڍا چار سيڪڙو گهٽ هو. پرڏيهي قرض جي بار جي اها حالت آهي جو ڀٽي جي حڪومت جي اقتدار ۾ اچڻ مهل بنگلاديش جي قرض کي ڪاٽي پاڪستان تي ڪل پرڏيهي قرض ٣٢ ارب رپيا هو پر ڀٽي جي لهڻ وقت اهو وڌي ٧٤ ارب رپيا ٿي ويو.

پرڏيهي قرض جي محتاج ٿيڻ کان سواءِ پاڪستان جي سڀ کان اهم ڳالهه اها آهي ته سندس "ڪل قومي پيداوار" جو وڏي ۾ وڏو ۽ ڏينهون ڏينهن وڌندڙ حصو اجائي بيڪار ۽ نقصان پهچائيندڙ "خدمتن" مان نهل آهي. هن وقت اهڙين اجاين پگهارن، ڪميشنن ۽ "خدمتن" ۽ "قومي پيداوار" ۾ اڌو اڌ حصو آهي. ان مان عوام کي ڪا به حقيقي پيدائش ڪانه ٿي ٿئي. هن مان اها ڳالهه صاف ظاهر ٿئي ٿي ته غير پيداواري آبادي جيڪا گهڻي قدر شهرن ۾ آهي تنهن کي ٻهراڙين ۽ شهرن جي پيداواري پورهيت آبادي جا حق ڪسي ڏيئي ڪين هٿرادو ۽ بي واجبي نموني ٿلهو متارو ڪيو پيو وڃي. ملڪ جي هارين، مزورن ۽ غريب شهرين کي وڏيرن ۽ سرمائيدارن جي ڦرلٽ کان سواءِ رت چوسيندڙ ڪامورا شاهي ۽ واپاري طبقي جي وڏيل پگهارن، رشوت، چوري ۽ ڪميشن ذريعي به بيدرديءَ سان ڦريو، لٽيو وڃي ٿو. هن ملڪ جي معيشت جو شيطاني چرخو اهڙي نموني ٿو هلي جو ان ۾ پورهيو ڪندڙن کي پورهئي ڪرڻ جي سزا ڏيئي ڪنگال رکيو وڃي ٿو ۽ بيڪار آفيسرن، واپارين ۽ دلالن کي مفت خوريءَ جو انعام ڏيئي سندن کيسا ڀُر ڪيا وڃن ٿا.

اهڙي اقتصادي نظام ۾ صنعت کي سرڪاري ملڪيت بنائڻ جو نتيجو اهو نڪري ٿو جو ملڪ تي ڪامورا شاهي جو چنبو اڃا به مضبوط ٿي وڃي ٿو، هر قسم جي ڦرلٽ، چوري ۽ بدانتظاميءَ ۾ واڌارو ٿي وڃي ٿو ۽ ظلم ڪرڻ جي سرڪاري ادارن کي وڏي هٿي ملي وڃي ٿي.

پاڪستان جون اقتصادي پاليسيون، سياسي آزادي، صوبن جي وچ ۾ برابري، صحيح معاشي ترقي ۽ عوام جي بهبودي جي اصولن جي سراسر ڀڃڪڙي ڪن ٿيون. اهڙي عوام دشمن، ملڪ دشمن ۽ ترقي دشمن اقتصادي ڀچري کي ٽوڙي ان جي جاءِ تي ترقي، خوشحالي، آزادي ۽ سماجي ۽ علاقائي انصاف جي ضمانت ڏيندڙ نئين اقتصادي سرشتي قائم ڪرڻ جي سخت ضرورت آهي.

عام گهوٽالي جو سبب ۽ ان جو حل:

پنهنجي بنيادي اقتصادي ۽ سياسي مسئلن کي حل ڪرڻ ۾ پاڪستان جي لاڳيتي ناڪاميءَ جو بنياد اهو آهي جو ملڪ جي سرڪار ۽ سندس سماج ڌارين جي اشاري تي هلن ٿا. اسان جي وڏيرن، دلالن، سرمائيدارن

۽ رت چوسيندڙ ڪامورا شاهي جا اقتصادي ۽ سياسي مفاد ڌارين سامراجين جي مفادن سان سلهاڙيل آهن. اهڙي سرشتي ۾، ۽ اهڙن حاڪم طبقن ذريعي انصاف ۽ برابريءَ وارو سماج اڏڻ، اقتصادي آزادي ۽ واڌارو حاصل ڪرڻ، جمهوري نظام ۽ صوبائي خودمختياريءَ قائم ڪرڻ ناممڪن آهي.

قومي ڇوٽڪاري، صوبائي خودمختياري، جمهوريت، جاگيرداريءَ جي خاتمي، اقتصادي ترقي ۽ عوام جي رهڻي ڪهڻي جي معيار ۾ سڌاري آڻڻ لاءِ ضروري آهي ته قومي ۽ طبقاتي ظلم ۽ ڦرمار واري هاڻوڪي سماجي سرشتي جون بنيادون پاڙون ئي پٽي ڇڏجن. اڌوگابرا علاج نه پين غريب ۽ پوئتي پيل ملڪن ۾ ڪامياب ٿيا آهن ۽ نه هتي ئي ڪامياب ٿي سگهندا.

پيپلز پارٽيءَ ۽ قومي اتحاد وٽ عوام لاءِ ڪجهه به ڪونهي:

ڦورو ۽ ظالم حاڪم طبقن جي سياسي پارٽين جي ڪوڙي انقلابي نعري بازي، ڪوڙي عوام دوستيءَ يا ڪوڙي جمهوريت پسندي جا پول پيپلز پارٽي جي حڪومت جي ناڪاميءَ ۽ قومي اتحاد جي جلد ننگي ٿيڻ ۽ سندس ايترو جلد عوام ۾ اگهاڙو ٿي ۽ پنهنجي جمهوريت دوستيءَ جي پت وڃائي ويهي رهڻ سان پڌرا ٿي چڪا آهن. هنن تجربن مان هميشه لاءِ ثابت ٿي چڪو آهي ته عوام دشمن طبقا ۽ پارٽيون ڪٿي ڪيڏا به عوامي، انقلابي ۽ جمهوري پروگرام ۽ مشهور ٿاهين ۽ ڪٿي ڪيڏا به نعرا هڻن ۽ ڍنڍورا پٽين پر هو انهن تي هرگز عمل ڪونه ڪندا. پنهنجي رجعت پرست ۽ عوام دشمن فطرت سبب ائين ڪري به ڪونه سگهندا.

اسان جا عوام ڦورو ۽ ظالم، جاگيردار، سرمائيدار حاڪم طبقن جي پارٽين مان ڪيڏا بيزار ۽ ڪڪ آهن تنهن جو هڪڙو ثبوت اهو ئي آهي جو سندن هڪڙيءَ پارٽيءَ جي نيڪي ۽ پوئلڳي رڳو سندن ٻي پارٽيءَ جي گناهن جي ڪري ٿئي ٿي. قومي اتحاد ڪي عوام جي ڪن حصن ۾ مقبوليت فقط انهيءَ ڪري حاصل ٿي جو ماڻهو پي پي حڪومت جي غير جمهوري ۽ ظالماڻي راڄ مان انت بيزار ٿي پيا هئا ۽ ڪين انهيءَ مان جان ڇڏائڻ لاءِ قومي اتحاد کان سواءِ ٻي ڪا به واه نظر نٿي آئي. هاڻ جڏهن هڪ طرف ماڻهن جي پي پي جي ڦورو ۽ ظالم راڄ مان مس مس جند ڇٽي آهي ته ٻي طرف قومي اتحاد خود چور دروازي کان حڪومت ۾ ڀاڱي ڀائيوار ٿي ويو آهي تڏهن نه رڳو ماڻهو قومي اتحاد مان بيزار ٿي پيا آهن پر خود قومي اتحاد ۾ شامل پارٽيون به هڪٻئي مان بيزار ٿي پيون آهن. ماڻهو هاڻ پي پي جي حمايت پيا ڪن. پر جي پي پي وري اقتدار ۾ آئي ته ظاهر آهي ته اهي ئي ساڳيا ڪرتوت ڪندي، جيڪي هيستائين ڪيا اٿس ۽ عوام هڪدم منجهانئس ڪنو ٿي پوندو ۽ ڪين لوڏي ڪيندو. جيتري قدر قومي اتحاد جو سوال آهي ته عوام جو منجهانئس ايڏو جلد بيزار ٿي پوڻ ڪا انتهائي ڳالهه ڪانهي. قومي اتحاد اڪثر ڪري اهڙين تنگ نظر، مفاد پرست، رجعت پرست ۽ وهم پرست پارٽين جو ميڙ آهي جن هميشه عوام کي وڏيڪ ڦرڻ، لٽڻ ۽ ڪچلڻ لاءِ ملڪ ۾ فاشي ۽

ڊڪٽيٽري راڄ مڙهڻ لاءِ ڪوششون پئي ڪيون آهن ۽ هر مارشل لا حڪومت جي آجيان پئي ڪئي آهي. هنن پي پي سرڪار توڙي پي هر ڪنهن حڪومت سان پاڻهن پيلي ٿي ترقي پسند ۽ عوام دوست ڪارڪنن ۽ دانشورن کي نابود ڪرڻ جون ڪوششون پئي ڪيون آهن. سنڌي ڪتابن ۽ رسالن تي وڏي پيماني ۾ پابندي وجهڻ لاءِ جماعت اسلامي ۽ ٻين رُجعت پرستن ئي ٻي پي حڪومت کي ٻڇون ڪيون هيون ۽ آهي ئي انهن خلاف فريادي ۽ شاهد بڻيا هئا. انهن پارٽين کي راءِ ظاهر ڪرڻ جي آزادي لاءِ سخت نفرت آهي ۽ ان منجهان کين سخت خوف ۽ خطرو محسوس ٿئي ٿو ته متان ماڻهو سندن ڪُڌا ڪرتوت نه ظاهر ڪري وجهن. پورهيت عوام ۽ خاص ڪري مظلوم صوبن جي عوام ۽ سندن حمايت ڪندڙ ڪارڪنن، دانشورن ۽ اديبن لاءِ ته هنن کي ڇائي ڇم ڪان وٺي ساڙ ۽ وير پئي رهيو آهي. اسان جي عوام سان اهو هڪ وڏو مذاق آهي جو اهي ساڳيون غير جمهوري، ڊڪٽيٽري ۽ فاشي پارٽيون اڄ جمهوريت ۽ بنيادي حقن جون علمبردار ٿي آئيون آهن.

قومي اتحاد ۾ هڪ اڌ "جمهوري"- "سيڪيولر" ۽ "جديد" پارٽي وارا به شامل آهن. ان ڪري ڪجهه حلقن کي ٿوري گهڻي اميد هئي ته اهي قومي اتحاد کي عوام- دشمنيءَ ۽ ڪٽر منافقيءَ جي گس تان لاهي عوام دوست ۽ جمهوريت جي گس تي آڻڻ ۾ ڪجهه نه ڪجهه ڪاميابي حاصل ڪندا. پر انهن جي هلت تي نظر وجهي، اهو معلوم ڪري افسوس ٿو ٿئي ته اتحاد ۾ سندن شرڪت جي ڪري اتحاد جو رجعت پرست ۽ عوام دشمني وارو ڪردار ته ڪونه سڌريو آهي پر اُلٽو هو اُتي وڃي رُجعت پرست پارٽين جي عوام دشمن نظرين ۽ پاليسين ۽ وهم پرست نعرن اڳيان لڳاتار جهُڪندا رهيا آهن ۽ ڏاڪي به ڏاڪي پنهنجا جمهوريت وارا اُصولي موقف ترڪ ڪندا پوئتي هٽندا رهيا آهن. ٿورو ۽ ظالم طبقن جي پارٽين عوام سان سدائين اهو مذاق ۽ دوکو پئي ڪيو آهي جو منجهائن هڪڙي پارٽي ڪرسي تي ويهي حڪم هلائيندي آهي ته ٻي ٻاهران ويهي جمهوريت لاءِ واويلا ڪندي آهي. تان جو خود اها ٻي پارٽي اقتدار ۾ اچي ويندي آهي ۽ عوام سان ساڳيون تعديون ڪرڻ شروع ڪري ڏيندي آهي. پوءِ وري حڪومت تان لاٿل اڳوڻي حاڪم پارٽي پنهنجو پاڻ کي عوام جو سچو سڏائي جمهوريت لاءِ اوڇنگارون ڏيئي ٻيهر حڪومت تي قبضو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي آهي. حاڪم طبقا ۽ ٽولا واري وٺيءَ سان، هڪڙن جو حڪومت جو ڏنڊو هلائڻ ۽ ٻين جو ڪوڙ ڪري جمهوريت لاءِ پڪارڻ جو اهو کيل اهڙي اگهاڙي ۽ ننگي نموني کيڏي رهيا آهن جو هاڻ ته کين شڪل بدلائڻ جي به ضرورت محسوس نٿي ٿئي. ساڳيا وڏيرا ۽ سرمائيدار ۽ سندن ڇاڙتا سياستدان هڪ ڀيري مسلم ليگ، ٻي ڀيري ريپبلڪن پارٽي، ٽئين دفعي ڪنونشن مسلم ليگ، چوٿين دفعي پيپلز پارٽي ته وري هاڻي قومي اتحاد جو روپ ڌاري عوام کي بيوقوف بنائي پنهنجي ڦرلٽ کي برقرار رکن ٿا ۽ ملڪ جي سموري سياست کي پنهنجي هٿ جو باز بنائي

رکڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. اهڙين حالتن ۾ ملڪ جي ڪلي ڪلائي سياست جو ميدان فقط ڦورو طبقن جي پارٽين ۽ سامراج جي دلالن لاءِ خالي ڪري ڇڏيو ته عام کي سخت نقصان رسندو رهندو ۽ هو ڪڏهن به پنهنجا بنيادي مقصد حاصل ڪري نه سگهندو.

عوام جي اڳواڻ جمهوري وطن دوست ۽ ترقي پسند قوتن جو فرض آهي ته هو موجوده حالتن ۾ عوام کي هڪ سچو پچو، حقيقت پسند ۽ مستقل مزاجيءَ وارو عوام-دوست، وطن دوست ۽ جمهوري گس ڏيکارين ۽ کين ٻڌائين ته ڦورو ۽ ظالم حاڪم طبقن جي سياست جي پوئلڳي ڪرڻ بدران اوهان کي فلاڻي وات وٺڻ گهرجي.

عوامي تحريڪ پنهنجي اصولن تي ثابت قدميءَ سان قائم رهندي ۽ عوام جي جمهوري حقن لاءِ لاڳيتي جدوجهد جو عزم ڪندي، عوام آڏو پنهنجو هي منشور پيش ڪري رهي آهي. اهو منشور رڳو چونڊن لاءِ منشور ڪونهي پر اهو عوام جي معاشي، سياسي، سماجي ۽ روحاني ڇوٽڪاري لاءِ هڪ وسيع ۽ ڊگهي جدوجهد جو منشور آهي جيڪا مختلف مورچن تي، مختلف ڍاڪن تي ۽ مختلف شڪلين ۾ هلائي ويندي. هن وقت عوام منجهه جمهوري جدوجهد جي ڀرپور خواهش آهي ۽ کين اهڙي موزون پليٽ فارم ۽ پروگرام جي ضرورت آهي. جيڪي سندن جمهوري تحريڪ کي منظم نموني اڳتي وڌائي سگهن. انهيءَ لاءِ عوامي تحريڪ گهربل پروسي جو ڳوپليٽ فارم مهيا ڪري ٿي ۽ هيٺ ڇاڙايل وسيع، حقيقت پسند، روشن خيال، ترقي پسند ۽ جمهوري پروگرام پيش ڪري ٿي.

صبح ٿيندو

سنڌي قومي سوچ جي تاريخ ۾ هڪ زبردست انقلاب

- تاريخ ۾ پهريون ڀيرو سنڌ جي مارو ماڻهن پاران سنڌ ۽ پاڪستان جي سياست ۽ تاريخ جي آپريشن.
- ان انقلابي وطن دوست علم ۽ سائنس جي روشني ۾.

— جنهن دنيا جي ڏنڌڪين ۽ لاوارث، اپرين ۽ اگهين قومن کي مڃائي، موڙائي مڙس ڪري، جواڻ جماڻ ۽ سگهارو، ڪنڌار ۽ ڪٽ مست بڻائي ۽ سندن ڪياڙ ڦيرائي ڇڏيا.

— جنهن ڏٻل ۽ هيسيل، ماريل ۽ پيڙيل قومن کي شينهن جا ڇاڙ ڦيرائڻ ۽ سانن جا ور سنوان ڪرڻ سيکاري ڇڏيو.

— جنهن جي سوجهري ۾ صدين جرن ڦريون ۽ ڏاڙا پڌرا ٿي پيا. گهرڏڻين ۽ ياڳين، ڏاڙيلن ۽ پاڙاريدارن کي ڇيلهن ۾ نوڙها وجهي ڪانئن صدين جا پلاند ولي ڇڏيا.

سنڌ ۽ پاڪستان جي چوٽيءَ جي انقلابي وطن دوست عالم ۽ ڏاهي

محترم رسول بخش پليجي

جي تيز، شوخ ۽ اڪابر ذهن جي نظرياتي تخليق جو مجموعو

پيو ڇاپو پريس ۾ آهي: اڳواٽ ئي آرڊر بڪ ڪرائڻ لاءِ لکو:

لياقت يوسفاڻي، معرفت سردار پريس ڳاڙهي ڪاٽو حيدرآباد.

بقايا "مٽ مٽ سورن سپ ڪهن" آندل صفحي ۱۲ تان

مراديءَ، مرڙهي ٻرڙهي گڏبيون آهيون، پر اڄ هتي هيئن گڏ ٿيون آهيون سا تمام وڏي ڳالهه آهي. اسان زالن لاءِ اها ڳالهه مشهور ڪئي ويئي آهي ته اسين ٻارن ڄڻڻ ۽ گهر جي ٿانو ٿپاري کان سواءِ ڪجهه نٿيون ڪري سگهون. اهو ان ڪري جو هن وڏيرڪي نظام ۾ اسان عورتن کي طرحين طرحين جي غلط ريتن رسمن جو شڪار ڪيو ويو آهي. اسان زالن لاءِ پڙهڻ بند آهي، اسان ۾ ڇوڪرين جي سندن مرضيءَ کان سواءِ شادي ڪئي وڃي ٿي، پوءِ هو سڄي عمر پيون لوڙين. هن وڏيرڪي نظام ۾ هڪ پاسي زالون ٻنيءَ جي ڪن، مال جي ڪن ته وري ٻي پاسي گهر جي، ٻارن جي، مڙس جي، ساهرن جي خدمت ڪن. هنن کي دنيا جي ڪابه خبر چار ڪانهي، ته ڇا پيو وهي واپري. اڄ چين، ويتنام، روس جون زالون مردن کان وڌ همت ۽ مڙسيءَ جا ڪم پيون ڪن. اهي قومون به اڳ اسان وانگر ڏڪويل، بکويل ۽ ٻين جي چنبي ۾ هيون، اهي به اسان وانگر پيڙهيل، ماريل ۽ جاهل هيون. پوءِ هنن پنهنجي همت، ٻڌي ۽ قربانين سان اهي حق حاصل ڪيا آهن. اڄو ته پاڻ زالون به پنهنجا پاڻ ۾ وير وڌ ڇڏي هڪ ٿيون ۽ پنهنجن مردن سان گڏجي پنهنجي ملڪ کي وڏيرا شاهي، ڪلهورا شاهي جي چنبي مان ڇڏايون ۽ پاڻ تان اهي ڦهري ڪوٽ ڪيرايون."

ان کان پوءِ پيڻ ياسمين ڳالهايو، سندس ڪڇ ۾ سندس مهيني جو پٽ ستل هو. ڪيس ڇهه ٻار آهن ڏاڍي ڪزور زال آهي. پيڻ چيو "اسين عورتون جاهل رهيون آهيون. اسان ۾ تعليم ڪانهي. اسين پنهنجين ڇوڪرين کي ڪونه ٿيون پڙهايون. ڇوڪري ڪجهه وڏي ٿي ته گهر ۾ ويهاري ڇڏيندا آهيون ۽ سڄو ڏينهن هن کان ٻائرن ۽ ڀينرن جي سنڀالڻ ۽ پيو گهر جو ڪم وٺنديون آهيون. تنهنڪري اسان کي دين دنيا جي ڪابه خبر ڪانه ٿي پوي. اسان کي ڪپي ته پنهنجين ڌيئن کي پڙهايون. اسين سڄو ڏينهن گهرن ۾ نلها مارڪا پيون ڪريون. تنهن مان ڪجهه ڪونه ٿو وري. اسان کي هاڻ جڏهن پنهنجن مردن هڙتين ڪچهرين ڪرڻ جي اجازت ڏني آهي ته پوءِ اسان کي پاڻ ۾ اهڙي سمجهه پيدا ڪرڻ گهرجي ۽ رڳو ٻارن ڄڻڻ جي مشين نه ٿيڻ گهرجي."

تنهن کان پوءِ پيڻ مارئي ڳالهائڻ لاءِ اٿي. پيڻ مارئي ڪجهه تياري ڪري آئي هئي ۽ ڏاڍي سٺي تقرير ڪيائين. پيڻ چيو "اسان عورتن تي ڪيترن قسمن جا ظلم ٿين ٿا. مردن کي جيڪڏهن ٻاهر وڏيرو يا سيٺ ڳالهائيندو يا هيسيندو ته ان وڏيري يا سيٺ سان ڪجهه ڪونه سگهندو پر گهر اچي سڄي ڪاوڙ زال، ماءُ يا پيڻ تي ڇنڊيندو. اسين سنڌي زالون ايترو ته هيسيل ۽ ماريل آهيون جو ٻاهر نڪرون ته ساهه پيو ويندو. پرمارن جون زالــون ڪيترو نه هوشيار آهن. هو پڙهن ٿيون، هنن ۾ زور زبردستي شادي جو به رواج ڪونهي. پنهنجي مرضيءَ سان شاديون ڪن، نوڪريون ڪن. تازو اليڪشن ۾ انهن زالن جلوس ڪڍيا، جلسا ڪيا، فوجن سان مقابلا ڪيا. اسان وٽ ڇون ته ڇوڪريون پڙهنديون ته ڪرنديون، خط لکنديون. پر ڇا